

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№ 37
(19568)

2022 чылдың
май 25
среда

Хүннүң үнери — 02:27
Ажары — 20:56
Хүн дурту — 18:29

Садар өртээ хостуг 12+

Саха карак эмчилери Тывага кээп чораан

/ Тываның болгаш Саха Республиканың эмчилери кады ажилдажылга үезинде.

| Материалды 4-кү арындан номчуур.

Бойдус камгалалы – кижи бүрүзүнүң херээ

От-көзүн өжүрбээн серемчилел чок кижиниң хайы-биле Тожуда Адыр-Кежигниң 47 гектар арга-арыы өрттенген. Республиканың арга-арыг фондузунга ол 372 муң рубль когаралды чедирген.

| 3-кү арында

Олут орбас, чыдын чытпас хоочун

Билчиир Натпит бодунуң күш-ажылчы базымын Өвүр кожуунуң Торгалыг суурга мал эмчизи кылдыр эгелээн. Ол эгезинден тура-ла бодун кашпагай, олут орбас, чыдын чытпас кижиге көргүзү берген.

| 10-гу арында

60%

оор чорук республикада ажил
хүннеринде, ылаңгыя среда,
четвергте болуп турар.

Хостуг хүреш чемпионадынга белеткел

/ Россияның хостуг хүреш чемпионадынга белеткенип турар спортчулар.

Апрель 21-де "Каа-Хем" спорт комплекзинге Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг ажылчын ёзу-биле барып четкен. Ол аңаа Тываның хостуг хүреш командасы-биле ужурашкан, аныяк спортчуларга кел чыдар чемпионатка чедишкенин киржирин күзеп, байыры чедирген.

"Июнь айда бистиң республикавыска Россияның хостуг хүрешке чемпионады болуп эртер. Бүгүн республиканың чыынды командасының белеткенип турар черинде, оларның кайы хире, кан-дыг байдалда белеткенип турарын көрүп чедип келдим. Спортчу белеткелдин 3 дугаар чадазын олар доозуп турарлар-дыр. Дараазында белеткелдин төнчү чадазы июнь айның 1-ден 20-ге чедир болур. Спортчуларның-даа, тренерлериниң-даа кандыг байдалда чоруп турарын көрдүм. Шупту чүве эки-дир. Таарзындым" – деп, Тываның Баштыңы чугаалаан.

Каа-Хем кожуунуң Сарыг-Сеп суурда ук спорт комплекзи 2016 чылда-ла ажит-тынган турган. Амгы үеде ол ёзулуг-ла спортчу шөлчүгеш апарган. Бүдүн чыл дургузунда үргүлчүлелдиг ажилдап, Тываның чемпионнарын белеткеп турар. Удавас болуп эртер Россияның хостуг хүреш чемпионадынга киржир спортчулар бо хуннерде ында белеткенип чоруп турар. Айның 20 хонуун үзүктел чок аңаа

чурттавышаан, белеткенгеш, арткан 10 хонуун дыштанып ап турарлар. Ол үе эртерге, база катап-ла тренировка эгелээр.

Спортчуларга бүгү-ле эптиг байдалды тургускан. Ийи дугаар каътта чурттаарынга таарымчалыг кылдыр кылдырган өрээлдерде олар удуп, дыштанып ап турарлар. Оон аңгыда, хеп чуур автомат машиналар, чунар өрээлдер, эмчи өрээли дээш шупту бар. Тренериниң спортчу кижиге тааржыр кылдыр тургускан менюзу-биле повар ында чемни эртен, дүште, кежээ кылып берип турар. "Найырал" кашазы, какао, үс-биле чагган хлеб, борбакка хайындырган дагаа чуургазы, апельсин спортчуларның эртенги чеми ол болган. "Каа-Хем" спорт комплекзиниң повары Наталья Терещенко "Спортчуларны кадыкшылга ажыктыг, хоолулуг чемнер-биле чемгерип турар бис. Хүнде чиир чеминче чуурга, эът, сүт албан кирип турар. Ногаа болгаш чимис аймаа база оларның кадык-шылынга эргежок чугула" – деп чугаалады. Хүн чурумун шыңгыы сагып, маргылдаага белеткенип болгаш дыштаныр үени өйлөп турары спортчу белеткелге улуг рольду ойнаар.

Ук спорт комплекзинде чүгле хостуг хүреш эвес, баскетбол, волейбол дээш спорттун янзы-бүрү хевирлериниң ойнакчылары, спортчулары чурум ёзуугаар белеткенип, бир ай болгаш-ла, ээлчег ёзуугаар солчуп чоруп турарлар.

Айның 20 хонуун үзүктел чок аңаа чурттавышаан, белеткенгеш, арткан 10 хонуун дыштанып ап турарлар. Ол үе эртерге, база катап-ла тренировка эгелээр.

"Ийи чыл бурунгаар бо комплекс Каа-Хем кожуунга хамааржыр турган. Бо хүнде шупту байдалдарны сайгарып көргөш, республиканың чыынды командаларының спортчу белеткениниң салбыры болур дээрзин шиитпирледивис" – деп, спорт сайыды Субудай Монгуш медегледи.

Республиканың чыынды командаларындан аңгыда, Каа-Хем кожуунуң спорт школазында белеткенип турар бичии спортчулар база маңаа келгеш, боттарының деңнелин бедидип ап турарлар. Ол кончуг эки деп санаттынар. Ук кожуунуң эки түңнелдери көстүп эгелей берген.

Маңаа 60 кижиге хары угда белеткенип болур. Бүдүн чыл дургузунда янзы-бүрү хевирлерниң спортчуларын маңаа ээлчег ёзуугаар белеткеп турар. Спортчуларга-даа,

тренерлерге-даа кончуг таарымчалыг байдалды тургузуп турары канчаар-даа аажок өөрүнчүг. Маңаа ам чунар-бажың кылгаш, соңгаларын чаартып, ээлчеглиг септелгени чорударын планнап турар. Ол ышкаш футбол, баскетбол, волейбол шөлдери база турар. Амдызында мында спортчу белеткел чорудар бичии шөлчүгеш бар.

"Бо төптү бичилеп улай сайзырадырын көрүп турар бис. Хостуг хүреш спортчулары ниитизи-биле 29 кижиге мында белеткенип турар. Оларның аразында Красноярск, Новосибирск, Кемерово дээш өске хоорайларже маргылдааларга белеткенип турарлар база бар. Ооң септелгенинче болгаш хандырылганынче хөй акша-хөреңги үнер болганы-биле, мындыг

Ук спорт комплекзинде чүгле хостуг хүреш эвес, баскетбол, волейбол дээш спорттун янзы-бүрү хевирлериниң ойнакчылары, спортчулары чурум ёзуугаар белеткенип, бир ай болгаш-ла ээлчег ёзуугаар солчуп чоруп турарлар.

Республикада

7200

хостуг хүрештин спортчулары бар

улуг спорт комплекзи республиканың хандырылганын турганы дээр – деп, спорт сайыды медегледи.

Тыва Республиканың хостуг хүрешке чыынды командасының улуг тренери Меңги Мортуй-оол: "Спортчу кижиге кайнаар-даа чардыкпайн, хүн чурумун сагып, үе-шаанда дыштанып, шын кылдыр чемненип, сеткилден шыңгыы белеткенип болза, ынчан профессионал болу бээр. Шак мындыг байдалды спорт комплекзинде тургузуп берип турары өөрүнчүгдүр" – деп чугаалады.

Чаа спортчу белеткел төвүнүң ажиттынып келгени республиканың спортчуларының сайзыралына кончуг улуг ужуру-дузалыг болуп турар. Россия-даа, делегей-даа чергелиг маргылдааларда республиканың спортчуларының чедишкенин бидик деңнелче көдүрлүп, эккеп турар медалдарының саны көвүдөп турар дээрзин Меңги Мортуй-оол медеглеп турар.

/ Чыжыргана СААЯ.

«Чаңгыс демниг Россия» партиясында баш бурунгаар бадылаашкын эгелээн

Май 23-тен эгелеп бүдүн Россияда «Чаңгыс демниг Россия» партияның мурнундан күзүн болур соңгулдаларга киржир

кандидаттарның аразында баш бурунгаар бадылаашкын эгелей берген.

«Тыва Республикага регионалдыг, муниципалдыг болгаш суур чергелиг соңгулдалар болуп эртер» деп, «Чаңгыс демниг Россия» партияның регионалдыг салбырының секретарының бирги оралакчызы Каң-оол Даваа дыңадып турар.

Бо хүнде Тывада 104 кандидат Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының соңгулдаларына киржи-биле чагыын кириген, ооң-биле чергелештир Дээди Хуралдың

соңгулдаларына алды кижиге киржир күзелдин илереткен деп, ол дамчыткан. Баш бурунгаар соңгулдаларга кандидатуразын депшиткен улустун аразында чоннуң калбак кезээден улус киржип турар. Оларның аразында хөй-ниитижилер, социал адырның төлээлери, волонтерлар, бизнес болгаш бүдүрүлгө адырының ажилдакчылары база өскелер-даа.

Баш бурунгаар бадылаашкына киржир күзелдиг улус RG.ER.RU сайт таварыштыр кирип, эң шыырак болгаш төлөптий кандидаттар дээш үнүн берип, соңгуп болур аргалыг.

Каң-оол Давааның айтып турары-биле алырга, бадылаашкын үезинде каш аңгы кандидаттар дээш соңгуп болур. Баш бурунгаар бадылаашкынның түңнелдери-биле соңгукчуларның берген үннериниң эң хөйүн чыып, эң дээр дээр түңнел алган кижиге тиилекчи болуп үнер.

Чүгле «Чаңгыс демниг Россия» шупту деңнелдин депутат олуттарже кордап турар кандидаттарының ажык шилилгезин эртирип турар дээрзин сагындырып каалы.

Мерген КЫРГЫС..

Бойдус камгалалы – кижиги бүрүзүнүн херээ

От-көзүн өжүрбээн серемчилел чок кижиниң хайы-биле Тожуда Адыр-Кежигниң 47 гектар арга-арыгы өрттөнгөн. Республиканың арга-арыг фондузунга ол 372 муң рубль когаралды чедирген.

Май 16-да республикада тос аңгы черде 3259,1 гектар арга-эзим өрттөнип турарын медеглээн. Ынчангаш өрт өжүреринге Россияның ОБЯ-ның авиа отрядын болгаш Ми-8 вертоледун келдирген.

Республиканың Бойдус яамызының дыңнатканы-биле алырга, 275,1 гектар черде беш аңгы өрттү, ооң иштинде «Убса-Нур ыйгылаажы» заповедникте улуг өрттерни өжүргөн, ийи черде өрттү өскээр дамчыпас кылдыр

бүзүлээш, өжүрүп эгелей берген.
Арга-эзимнерде өөскүп

кыпкан өрт халавын өжүрери-биле 334 кижини, 32 машина-техниканы хаара туткан.

Часкы кааңнаашкын – өртең бүрүлүг үнүштер

Балгазынның арга-эзимнеринде чамдык үнүштерниң бүрүлери хүн херелдеринден кадып өлүп турар дээрзин Тыва Республиканың арга-арыг камгалаар төвүнүн ажилдакчылары илереткен.

Ине бүрүлүг үнүштерниң хүн херелинден өртең апары ховар эвес, а агаар-бойдустун онзагайындан дорт хамааржыр таварылгандыр. Кыш эгезинде, хар эвээш дүжерже, үнүштерниң адаанда хөзүнү чыварлыг соок үеде шак доң апар. Март-апрель айларда агаар-бойдус сооксумаар-даа болза, аяс хүннерде, хүн херелинден үнүштерниң бүрүлери өртең апар. Чүге дизе ине бүрүлүг үнүштерниң шыгы хүннүн херелинге бусталып үнө бээр. А чер адаанда дазылы доң хевээр болгаш, чулуун дамчыдып шыдавайн баар. Ынчангаш бүрүлери кургааш, өртең кызыл апар. Ылаңгыя аныяк үнүштерниң мурнуу чүкче көрүнгөн талазы ындыг болур.

Тываның Чазааның 278 дугаарлыг доктаалы-биле республикада өртке удур онза чурумну июнь 5-ке чедир узадып каан. Ынчангаш дараазында негелделерни албан сагыыр ужурлуг бис.

! Арга-арыгже чадаг-даа, транспорт, автомашиналыг-даа кирип болбас.

! Бойдустун арыг черлеринге агаарлап чорааш, аш-чем хайындырып, шашлык быжырып, одагланып болбас.

! Одар-белчиирлерге, хову-шөлдерге кургаг сизген өрттөтпес.

! Бок-сүрээ өрттедип болбас.

Өрт халавындан суурларны, улустун хуу өнчү-хөреңгизин камгалаар, өрт айылын чавырылдырар, арга-эзимнерге, хову-шөлдерге улуг өрттерни база техникениң өрттерни болдурбас сорулга-биле онза чурумну узадып турар.

Тываның ОБЯ-ның Кол эргелелиниң медээлери-биле
Р. ДЕМЧИК белеткээн.

Балгазынның арга-арыг ажил-агыяның девискээринде хөй кезинде мээстерде өзүп үнген хадыларны, пөштерниң бүрүлери өртең, а аар ийинде тарып олуртуп каан үнүштерниң бүрүлери көңүс анаа, санитарлыг байдалы эки болган.

Сосновка участогунга 2022 чылдың апрель ортузундан тура агаарның температуразының чылыы +16, +30 градус чедип турган, өл-шык дүшпээн, чаас чагбаан. Хүннүн херелдеринден ине бүрүлүг ыяштарның өртеңнери көвүдей берген дээрзин специалистер тодараткан.

Часкы кааңнаашкындан арга-арыгның үнүштери суурап, чамдык черлерде аныяк хадылар кадып, кургап турарын медеглээн.

«Россияның арга-арыг камгалалының» салбыры – Тываның арга-арыг камгалаар төвүнүн специалистери өртең бүрүлүг аныяк үнүштерлиг черлерни улаштыр тодарадырын планнаан.

Республиканың Бойдус яамызының парлалга албанының медээзи-биле **Р. ДЕМЧИК** белеткээн.

Бадылаашкын төнеринге чедир 6 хонук арткан

za.gorodsreda.ru сайты-га «Таарымчалыг хоорай хүрээлелин» хевирлеп доозарынга чедир 6 хонук арткан азы май 30-де доостур.

Тыва бо чылын 19 муниципалдыг тургузугларның: Кызыл база Ак-Довурак хоорайлар, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Кызыл, Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Би-Хем, Сүт-Хөл, Таңды, Тес-Хем, Тере-Хөл, Тожу, Улуг-Хем, Чаа-Хөл, Чеди-Хөл, Эрзин кожуунардан 69 төлевилел кириген.

2021 чылда республиканың чурттакчылары 28 дизайн-төлевилелди шилип алган. Бо чылын оларның тудуу эгелээн. Южный микрорайонда сквер, Южныйда аллея, Вавилин ээтпээнде павильоннар, чадаг-терге оруун чижекке адап болур.

«Госуслуги» интернет-порталда бүрүткелдиг база бадыткаттынган аккаунтулуг, 14 хардан өрү назылыг кижиги бүрүзү бодунун шилип алганы дизайн-төлевилелинге үнүн берип болур. Интернетти шоолуг ажыглас, ынчалза-даа бадылаксап турар кижилер волонтерлардан дузаны дилеп болур. Силерниң үнүңер чурттап турар черинерниң чаагай-жыдылгасынга бурунгаар бир базымны бээр чугаажок, ынчангаш бадылаарын утпаңар!

Бистиң корр.

15 педагогика клазын ажыдар

Башкы мергежилге өөреникчилерниң сонургалын хаара тударынче угланган тускай психолог-педагогтук 15 класс республиканың школаларына сентябрь 1-де ажитынар.

Шак ындыг класстар чурттуң дыка хөй регионнарында бар. Тываның школаларына ындыг класстар ажыдар санал Герцен аттыг Россияның күрүнениң пе-

дагогика университети, Астафьев аттыг Красноярскының педагогика университети, Санкт-Петербургтун дугаары 47 школазының төлээлери-биле регионнун Өөредилгени хөгжүдөр болгаш билиг-мергежил бедидер институттун башкылары-биле онлайн ужуражылга үезинде үнгөн.

Герцен университети база Астафьев аттыг Красноярскының башкы университети-биле кады Тываның башкылар билии бедидер институт чаа класстарның методиктиг үделгезин чорудар.

Бистиң корр.

Тыва Республиканың кадык камгалал сайыды Анатолий Югай болгаш Саха (Якут) Республиканың карак эмнелгезинин улуг эмчизи Иван Луцкан кады ажилда-жылга дугайында Дугуржулгага атты салган. Ук Дугуржулганы чарары-биле Саха (Якут) Республиканы бөлүк эмчилер Тывага кээп чораан. Саха эмчилер-биле Тываның Чазааның социал адыр талазы-биле оралакчы даргазы Елена Хардинова ужурашкан.

Тывага келген бөлүк эмчилерни Саха (Якут) Республиканың карак эмнелгезинин улуг эмчизи Иван Луцкан удуртуп чораан. Оон аңгыда, Кадык камгалал яамызының штаттан дашкаар кол карак эмчизи, офтальмология салбырының эргелекчизи Екатерина Захарова, чыдып эмнедир салбырының эмчизи Марина Максимова, шинчилээр болгаш арга-сүмө бээр салбырының эмчизи Пантелеймон Аргунов, кезишкени кылыр эмчи сестразы Айтали-на Хобусарова делегацияның составына чораан.

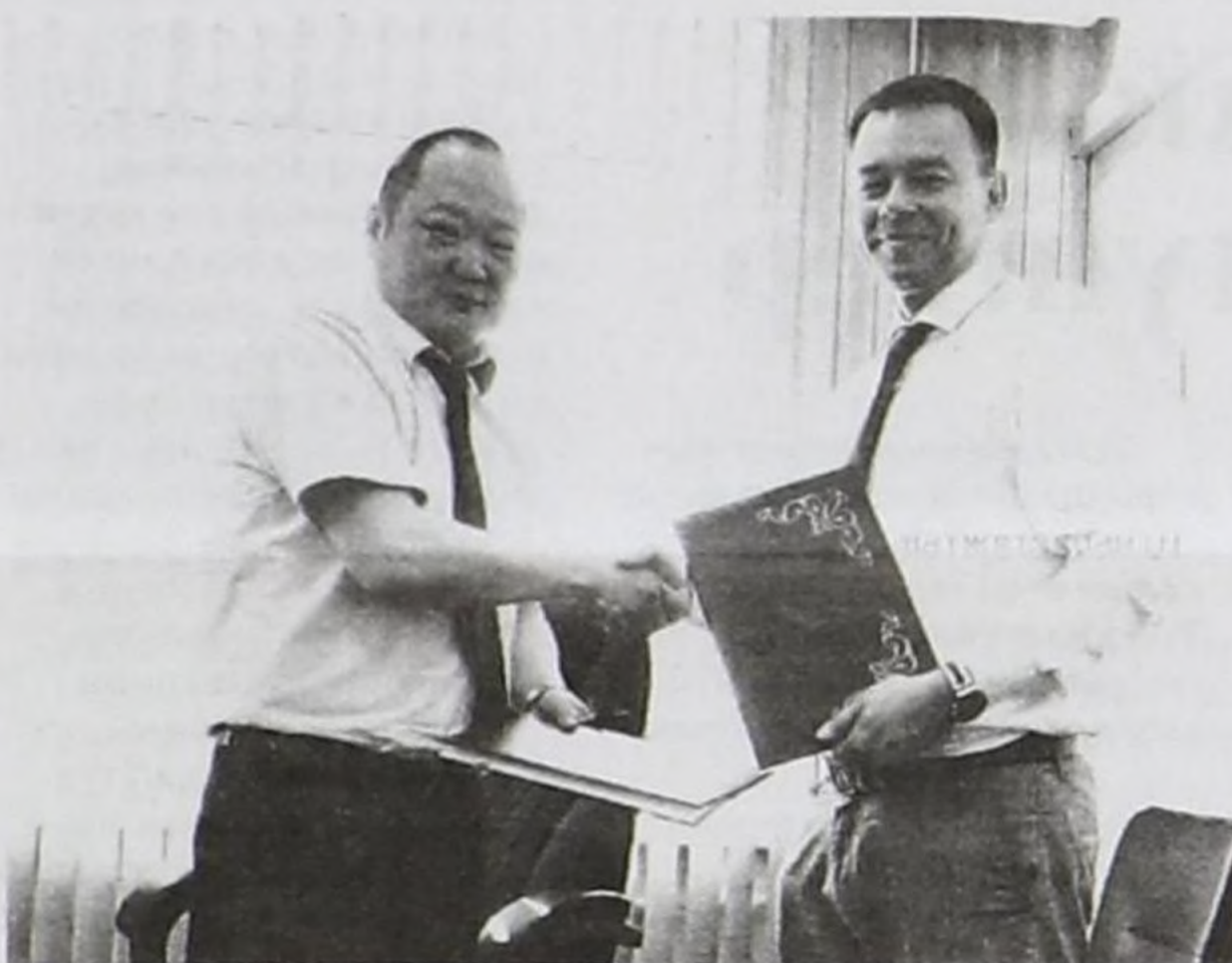
“Тываның Баштыңы Владислав Ховалыгның чалалгазы-биле келдивис. Тываның удуртукчузунун регионда медицина хөгжүлдэинче улуг кичээнге салып турары өөрүнчүг-дүр. Регионнун Баштыңының сорулгазы – чурттакчы чон республикадан дашкаар чоруп, орукче артык акша-хөреңги үндүрүп турбайн, янзы-бүрү медицина дузазын мааа-ла ап болур арганы тургузары. Ынчангаш Тывада карак эмнээр салбырда ажилдап турар специалистерни бедик технологияларлыг кезишкенин кылырынга өөредир сорулгалыг ажилдап келдивис” – деп, Иван Луцкан медеглээн.

Эмчилерниң бо удаада Тывага келген кол сорулгазы – аарыг кижилериниң амыдыралының шынарын экижидип алыры-биле, карактың чырык хүлээп алыр картында (сетчатка) аарыг кижилерни эмнээр талазы-биле арга-дуржулга солчуру.

2021 чылдың төңүзүндө карак аарыгларын эмнээринге ажылгаар лазерлиг

Саха карак эмчилери Тывага кээп чораан

дериг-херекселди Тывага эккелген. Ук дериг-херекселди ажылгап өөредир Якутиядан эмчилерниң келген сорулгаларының бирээзи. Саха эмчилер Республиканың 1 дугаар эмнелгезинин карак эмнээр салбырынга методиктиг болгаш практиктиг арга-дуржулгазы-биле үлежип, 14 аарыг кижинин караанга кезишкенин кылган.

“Бо хүнде, ылаңгыя улгады берген улус аразында, карак аарыгы эң-не нептереңгей аарыгларның бирээзи болуп турар. Ынчангаш чоннун амыдыралының шынарын экижидери-биле, болдунар-ла ачы-дузаны кадар бис. Силерниң кезер эмчилериңерге базым бүрүзүн көргүзүп тургаш, тайылбырлап бердивис.

Чоорту тус чер эмчилери мергежип, чаа дериг-херекселдерге кезишкенин бедик деңгээлге чорудуп эгелээри чугаажок. Катаракта аарыгы кайда-даа бирги черде чоруп турар. Ону үе-шаанда эмнөөс болза, карак шуут көрбөй барып болур. Ынчан ону эгидери болдунмас” – деп, Саха Республиканың Кадык камгалал яамызының штаттан дашкаар кол карак эмчизи, офтальмология салбырының эргелекчизи Екатерина Захарова чугаалады. Кол-ла чүве – аарыгны чаа эгелеп турда, шын тодарадып алыры. 14 кижинин 12-зинге катаракта дээш кезишкенин кылган. Эң-не эки сөөлгү хевиринин карак шоон (хрусталик) оларга салган дээрзин Екатерина Захарова дыңнатты.

Республиканың 1 дугаар эмнелгезинин карак эмнээр салбырының эргелекчизи, ТР-ниң Кадык камгалал яамызының штаттан дашкаар кол карак эмчизи Николай Утямищев Якутиядан келген эмчилерниң дузазы биске кончуг ажыктыг болуп дээр-

зин демдеглээн: “Бистиң эмнелгезинин карак эмнээр салбыры дээрже республикада кара чаңгыс караа аарыг кижилерге дузалап турар чер болуп турар. Амгы үеде ында 20 орун бар. Чыл дургузунда 700 кижиге амбулаторлуг болгаш консультация дузазын көргүзүп турар бис. Мергежилер улам бедидер сорулганы мурнувуста салып алган бис”.

Саха аалчылар Тываның карак эмчилери-биле боттарының арга-дуржулгазын үлежип, эмнээшкени ажилына тургустунгулаан нарын таварылгаларның дугайында чугаалап турганнар. Ук эмчилерниң чыгынган арга-дуржулгазы канчаарга-даа улуг деп санаттынар – Саха (Якут) Республиканың карак эмнелгези 3 чыл болгаш 100 харлаар.

Республиканың удуртукчулары болгаш эмчилеринин оларны чылыг-чымчак уткуп алганына келген аалчылар өөрүп, кады ажилдажылганы чонга ажыктыг болуп, үрөтүнелдиг болурунга бүзүрүп турарлар. Олар чаңгыс удаа эвес, Тывага дараазында база удаа-дараа кээрлер. Ол ыш-каш бистиң карак эмчилери Якутига барып өөредилгени эртип болур аргалыг.

/ Чыжыргана СААЯ.

Кадык камгалал яамызының чуруктары.

ЧИДИГ АЙТЫРЫГ

Чыдында чыргал чок...

Совет Эвилелинге каттышкан үеден тура тываларның амыдыралында азырадыкчы хөөн холгаарлап кирип, амыдырал чорудулгазының үндэтин өзүз апарган. Өгбелерниң “чүгле бодунуң күжүңгө бүзүр” деп чагы утундурган, чоорту барза-барза, чуртталганың чаа окур-хевири тываларның чаңчылчаан ажил-агынын кызып үндүрүпкөн. Назынында пенсия, уругларга дузаламчы акша деп чүве көрбөй чораан тываларга бо чаа чүүлдер бир-ле халас кежик ышкаш көзүлгөн. Ооң түңнелинде, оларның чамдыызы чингетараа, арбайын тарывайн

барган, картошка олуртур хериминиң иштин чапшан тудуп чий берген. Сөөлгү үеде янзы-бүрү төлевирлер немешкен тудум, тывалар ажилдаарындан шуут-ла чалгаараар апарган. “Күш-ажыл кижини каастаар” деп үлегер домак шуут-ла кочу-шоот болган. Арагалаар чорук, кем-херек үүлгедиишкенин көвүдээн.

Бөгүн, кажан чуртка удур чүзүн-бүрүн кызгадашкыннар хүн бүрүде немежип турар үеде, боттун ажил-херээн ажыдары, оода хериминиң иштинге, дузалал ажил-агыныга картофель, ногаазын тарып ап олурары кедилг болгу дег. Артыкшылдыын акшага-даа чедирип ал-

гай. Орулга үндүрүп алырының бир үндэзини ол-дур.

Тываның чер-черлеринде эрге-чагыргалар “социал картофельди”, Көдээ ажил-агы яамызы янзы-бүрү саң-хөө быраларын ажылгап, мал-дыг болуксаан, тараа-быдаа тарыксаан кижилерни деткип, машина-техника, мал-маган садып алыр акша-хөреңгилерни оларга доктаамал үндүрүп берип турар. Ооң түңнелинде, көдээ черде ажил чок чорук чоорту кызырлып олурар. Ону эки деп көөр апаар.

Азырадыкчы хөөн-биле демисел бөгүн-даарта тургустунуп келбээн. Ол үргүлчү көдүрүп келген, Шериг-оол

Ооржактың чагыргазының үезинде көдээ ажил-агы продукциязының эң хөй дүжүдүн алган ажил-агыларны, хууда кижилерни тракторлар-биле шаңнап турду. Ылаңгыя эрткен чүс чылдың 90 чылдарының төңүзүндө дефолт болурга азырадыкчы хөөнге амдажаан тывалар чүнүң-даа мурнунда когаралга таварышкан. Оран-таңдының бергени кежиин четтирип, эрге-чагырганың боттун дузалал ажил-агының күсели-биле тывалар тын оочулап, оңгарлып үнгенер. Ындыг човулаң кайын утундурар. “Быттыг” акшаны-даа, ай-айы-биле үнмес акша-шалыңны, пенсиялар, төлевирлер төлээшкениниң саадашкынын көрүп чордуус. Бодаарга-ла, ол бүгү үе-дүптүн болушкуннары ышкаш сагындырар, а херек

кырында олар дээрже дүүн чаа эрткенивис чылдар-дыр.

Ам база нарын үелер кел чыдыр. Бүдүн делегейге аш-чут болуп болурун айылы дигелип келди, ону бөгүн дөгере чурттар ажы-биле чугаалап турар-дыр.

Серемчиде хорамча бар эвес, чонум, дазыр шөлдеривиске тараадан четчир кылдыр тарылыңар, картофель-ногааны херим иштин долдур олуртуулунар, мал-маганны өстүрээлиңер, боттун ажил-херээн ажыдаалыңар. Чер, суг, арга-арыг бисте четчир-дир, чүгле ажилгыр холдар, ажы-төлдүн келир өйү дээш бот-харыскалга, тура-хөөн негеттинип турар. Мындыг тургузукчу хөөн бүгү-ле демиселдерге тирикчи күш болур дээрзин утпаалыңар.

/ Артур ХЕРТЕК.

Бүгү чурттуң 85 регионунга хары угда чаңгыс хүнде, Москвага 9.00 шак турда эгелээн спортчу хемчегге 120 ажыг муң кижиги киришкен.

Республиканың найысылалы – Кызыл хоорайның төвү. Дүштекиниң 12.00 шак. Арат шөлү. Чыылган чон дыка хөй. Сорулга билдингир. Ал-боттуң күш-дамырын дадыктыр-бышаан, делегейде эң хөй киржикчилиг улуг марафон – Бүгү-российжи «Маңнаары дээш» деп хөйүнүң чарыжынга бодунуң быжыг тура-соруун бадыткап киржири.

– Күш-культураны, ооң иштинде кадык-чаагай амыдыралды калбартып, чонну хөйүбиле хаара тудар сорулгалыг марафонну бистиң республикада үш дугаар чыл эрттирип турарывыс бо. Чылдан чылче киржир күзелдиг улустуң саны көвүдөп, чарыштың шынары бедип турарын эскерип тур бис. Бо марафонга муң ажыг кижиги келген. Баш бурунгаар бүрүткөдип алган улуска марафоннуң тускай хеп-сынын үлөп бердивис. Янзы-бүрү чылдагааннар-биле бүрүткөдип шыдавайн барган улус тускай хеви чок-даа болза, дугаарларын бижидип алгаш, маңнап үнүптүлөр. А келир чылын марафонга баш бурунгаар бижидип алырын сүмелээр-дир бис. Марафончу бүрүзүнге медальды болгаш көрдүнгөн шаңналдарны тыпсыр бис – деп, бүгү-российжи спортчу хемчегниң республикада кол шийтеккечизи Аржаан Күжүгет тайылбырлаан.

Маңнаар чериниң хериини – 1, 5, 10, 21,1 км. Кижиги бүрүзү дистанцияны харназынының, күш-шыдалының аайы-биле шилип алган.

/ Аржаан Күжүгет кол шийтеккечи.

Марафонга алды-он харлыг чаштар-даа, алдан-сезен харлыг өгбелер-даа киржип, экер-эрес, кашпагайын көргүскен. Оларның аразында өг-бүлелер база эвээш эвес. Чижээ, Кызыл хоорайдан хөй ажы-төлдүг Станислав биле Херелмаа Шагаачыларның өг-бүлөзи. Ачазы биле улуг оглу чарышкан. А авазы 4, 6 харлыг ийи бичии уруглары-биле адашкыларны деткип турганнар.

– Эрткен чылын чааскаан кириштим, а бо чылын улуг оглум Даян-биле кады келдим. Иелээн 5 км дистанцияны шилип алдывыс. Оглум 7-ги класс доозуп турар. Кызылдың 16 дугаар лицейинде, ЦСКА-Тыва спорт

Экер-эрес марафончу бүрүзү – медальдыг тиилекчи

2022 ЧЫЛДЫҢ МАЙ 22 – «МАҢНААРЫ ДЭЭШ» БҮГҮ-РОССИЙЖИ VI-ГЫ ЧАРТЫК-МАРАФОННУҢ ХҮНҮ.

/ Чалыы марафончулар. Кызыл. 2022.

школазының бокс талазында өөренип турар. Тренерлери Рудольф Моңгуш биле Саян Санчат. Белеткели шору болду, ол 4 дугаарында маңнап келди. Шак мындыг марафоннар хөй болуп турар болза эки – деп, Станислав Шагаачы өөрүп чугаалаан. Хөй ажы-төлдүг ада боду чолаачы болуп ажылдап турар. Кадык-чаагай амыдыралдың кол үндезини спорт деп эки билер болгаш, уруг-дарыын чажындан спортка чаңчыктырып, кижизидип чоруур республикада үлегерлиг адаларның бирээзи ол.

«Маңнаары дээш» чартык-марафон бистиң чуртувуста алды, а республикада үш дугаар чыл уламчылап турар. Бистиң чаңгыс чер-чурттуувус, чоргааралывыс, Россияның Маадыры болгаш РФ-тиң камгалал сайыды – Сергей Күжүгетовичиниң уруу Ксения Шойгу ук хемчегниң организакчы комитетиниң удуртукчузу.

Марафонга чылдыңна идепкейлии-биле киржип турар улус эңдере. Ындыгларның бирээзи – Таңды кожуунуң аныяк башкызы Аяс Кызыл-оол.

– Марафонну Тывага бир дугаар чыл эрттирип турда, чааскаан киришкен мен. Ийи дугаар чылында он ажыг кижиги-биле кады кээп чарыштывыс. А бо чылын Балгазын суурдан үжен хире кижиги чедип келдивис. Эң хөй санныг коллектив болдувус. 27 өөреникчи, 2 студент, 3 башкы. Балгазын ортумак школазының 4, 5, 6, 7, 9 болгаш 10 дугаар класстарның өөреникчилери-дир. Күзел күштүг, сорулга бар болганда, коллегаларым – күш-культура башкылары Мария Самбаевна Сандан (60 ажыг

харлыг), Меңги Михайлович Ондар-биле кады уругларны эдэртипкеш, ийи автобуска олурупкаш, чедип келдивис – деп, ол тайылбырлаан. Аяс Вячеславович аныяк-өскенге үлегерлиг эки орукту айтып, амыдырал-чуртталгага багай салдарлыг соора чүүлдерни шуут сонургавас кылдыр кижизидер сорулгалыг төлептиг кижилерниң бирээзи болду.

«Мага-бот, күш-дамыр талазы-биле сайзыраңгай болза, угаан-бодалы база сайзыраңгай болур. Спорт чокта, кадык-чаагай болгаш сайзыраңгай нацияны тургузары болдунмас» – деп, сураглыг совет күрүне ажылдакчызы Анатолий Луначарскийниң чээрби векте чугаалаан мерген

угаады амгы үеде чөптүг бадыткалын көргүзүп турар. Ынчангаш хөйүнүң чарыжынга республиканың эрге-чагыргазының төлээлери болгаш депутаттар база киришкеннер.

Чон аразынга спортту болгаш кадык-чаагай амыдыралды үргүлчү суртаалдап чоруур эмчилер Росси Күжүгет, Эрес Сат, спортчулар Саян Ондар, Буян Биче-оол, Чингиз Алиев, Субудай Моңгуш боттары база херек кырында чаржып турганнар.

Муң ажыг киржикчилиг марафонну организаастап эрттиреринге Тываның күрүне университетиниң күш-культура факультетиниң 1-ги, 2-ги курузунуң студентилери аажок дузалаан.

«Мага-бот, күш-дамыр талазы-биле сайзыраңгай

болза, угаан-бодалы база сайзыраңгай болур. Спорт чокта, кадык-чаагай болгаш сайзыраңгай нацияны тургузары болдунмас»

Изиг кааң хүнде бажыңыга шөлээн, амыр-дыштыг чыдарын бодавайн, бүгү чурттуң марафонунга киржип келген улуска ижер суксунну белеткеп, эвилең-ээлдек сөс-домаа-биле деткип, хөй-аьдын көдүрүп, сорук кирип турганнар.

Маңнаар чарыштың эң сөөлүндө келген марафончу-даа дөмей-ле – тиилекчи. Чүге дизе ол кадык-чаагай амыдырал дээш чурттуң болгаш чоннуң демниг чоруун деткип, бодунуң үлегер-чижээ көргүзүп турар. Марафоннуң кол шийтеккечизи Аржаан Күжүгет «Эр хөй!» деп деткивишаан, медальды ооң хөрээнге астып берди.

Эң хөй киржикчилиг хоорайлар «Россияның маңнаар найысылалы» деп шаңнал дээш туржур. 2021 чылда «Россияның маңнаар найысылалы» деп шаңналды Санкт-Петербург хоорайга тывыскаан.

2022 чылдың «Маңнаары дээш» Бүгү-российжи чартык-марафонну эң хөй санныг киржикчилиг спортчу хемчег дээш делегейниң Гиннесс рекордунга киририн саналдап турар.

/ Р. ДЕМЧИК белеткээн.
Авторнуң тырттырган чуруктары.

/ Хөй ажы-төлдүг марафончу Шагаачыларның өг-бүлөзи.

Бо чылдың май 21-де аныяктарның шериг-патриотчу кижизидилгезиниң «Авангард» өөредилге-методиктиг төвү аныяк армейжилерниң байырлыг чыскаалы, флеш-мобтар, ыры-шоор, шүлүктөр-биле ажыттыганын. Ындыг албан черлерин Камгалал яамызының эгелээшкини болгаш РФ-тиң Президентизи Владимир Путинниң шиитпиринге дүүштүр тургускан.

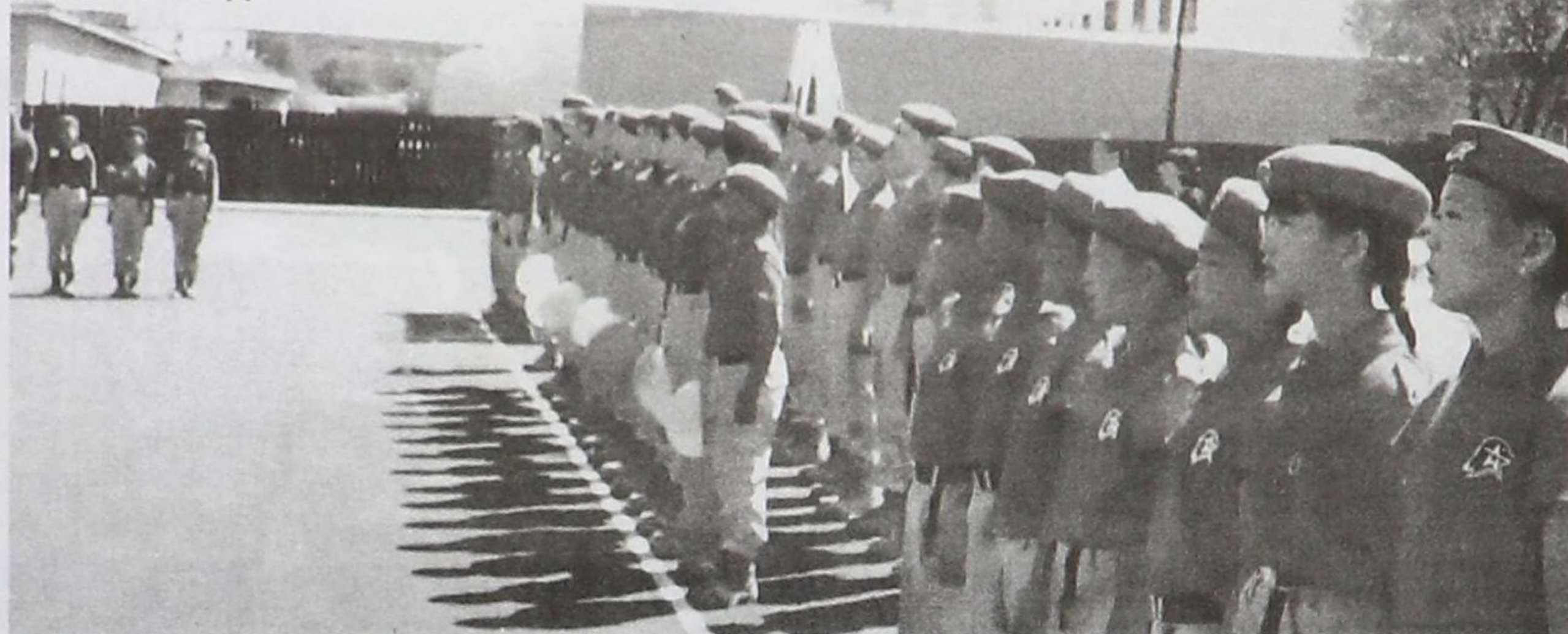
Бистиң республикага федералдыг төлөвилелди өөредилге хөгжүлдезиниң төвүнге боттандырган. Байырлыг ажыдышкынның хүндүлүг аалчылары Тываның Чазааның шериг комиссариатының 55-ки мотоадыгжы бригаданың төлээлери, а ол ышкаш бүдүн республикадан аныяк армейжилер класстарының удуртукчулары болганнар.

«2019 чылда бистиң чуртка аныяктарның патриотчу кижизидилгезинче онза кичээнгейни угландырган. Регионнарда, ооң иштинде Тывага база, хамаарышкан күрүне программаларын хүлээп алган. Төптүң ажыдышкынны Россия Федерациязының камгалал сайыды, Россияның Маадыры Сергей Кужугетович Шойгунуң төрүттүнген хүнү-биле капсырлааны таварылга эвес, чүге дизе бүдүн девискээрде ук улуг хемчээлдиг төлөвилелди чогууна С. Шойгу хайгаарап турар болгай. Шериг-патриотчу кижизидилгезиниң төвү – ол дээрже боду дээш, төрөөн болгаш чоок кижилери дээш бот-харысалгалыг чорукту, эрес-дидим мөзүнү, быжыг тура-сорукту, чөптүг чорукту болгаш Төрөөн чуртунга беле-нин ижиктирер чер-дир. Ындыг мөзү-бүдүшкө кара чажындан-на чаңчыктырар» деп, тыва Чазактың оралакчы даргазы Елена Хардинова айыткан.

Россияда аныяктарның шериг-патриотчу кижизидилгезинге хереглел улуг дээрзинге эрге-чагыргалар бүзүрелдиглер. Суворов училищезиниң доозукчузу, Тываның өөредилге сайыды Алексей Храмцов бөгүн сагыш-сеткилим чеже-даа дүвүрээзинге алысса, улуг чоргааралдыг-дыр мен деп мининген: «Мындыг чергелиг өөредилге-методиктиг

«Авангард» кезээде мурнуку шугумда!

төптү ажытканы – бистиң өзүп олурар салгалывыстың патриотчу кижизидилгезинге база бир чугула базым болур. Бо курстарны эрткен оолдар дыка хөй ажыктыг чүүлдерни бодунга шиңгээдир дээрзинге бүзүрелдиг мен. Бодум база Суворов училищезиниң амыдыралын эрткен болгаш, ону дадыгышкынның чылдары, амыдыралчы үнелелдерниң быжыгышкыны деп санаар мен».

Үстүкү класстарның өөреникчилери «Авангард» төвүнге шеригке келдирилге бетиниң белеткелиниң

иштинге өөредилге-белеткел чыылдаларын эртерлер, а дыштанылгалар үезинде маңаа аныяк армейжилерге чаа салгалды организаастаар. «Авангард» төптүң удуртукчузу Айдың Шивидек өөредилгени канчаар организаастаар деп турарын чугаалап берген:

«Бистиң эң кол соңгаарлаттынмас сорулгавыс – келир үеде Ада-чуртун камгалаар оолдарның патриотчу кижизидилгези-дир. Чыылдаларны ээлчег аайы-биле чорудар: үстүкү класстарның 60-60 өөреникчизи маңаа шериг албанының эге билиг-

лерин эртерлер. Чурттаары-даа, чемненири-даа база маңаа. Шеригде кара олчаан. Практиктиг кезекти база организаастаан. Ол дээрже, шаптараазыннар шугумун эртери, чыскаал болгаш от белеткели, а ол ышкаш шериг уставы-биле таныжылга-дыр. Баштайгы чыылданы келир чылдың сентябрьдан эгелээр. Курсту доосканының соонда оолдарга өөредилге чыылдаларын эрткениниң дугайында шынзылгаларны тыпсыр. Май 28-те Аныяк армияның тургустунганындан бээр алды чылдаанынга тураскааткан баштайгы өөредилгени маңаа чыылдырар деп турар.

Төптүң тургузукчуларының демдеглеп турары-биле алырга, үстүкү класстардан

кадржаан шериглер белеткээр сорулга салдынмай турар, кол сорулга – патриотчу кижизидилге. Шылгараан аныяк армейжилерге хөрек демдектерин тывыскан. III чергениң «Аныяк армейжи шылгарал дээш» деп хөрек демдээн Мугур-Аксы суурнуң дугаары 2 школадан Даңзы Нордуп алган. Ол бо хүннерде чаңгыс аай күрүне шылгалдаларын дужаап турар болгаш ук хемчегге кээп шыдаваан, ынчангаш ооң шаңналын школаның оралакчы директору Сайзана Салчак хүлээнип алган. Оон аңгыда, ыраккы Мөңгүн-Тайганың сески классчылары школачы отрядтар аразында «Полицияның аныяк өңүктери» деп республика слёдуңуң тиилекчилери болганнар.

Кызылдың дугаары 11 школының 10-гу классчызы Виктория Куулар мындыг чыылдаларга дыка киржиксээр: «Кызыгааржылар класында өөренип турар болгаш, адыр аайы-биле өөренип турар эртемнери-вис – төөгү, ниитилел билии, эрге-хоойлу. Келир өйгү шериг журналисти мергежилимге чугула херек эртемнер. Патриотчу чорукту уруг бүрүзүңге кара чажындан ижиктирери чугула деп санап чоруур мен. Төрөөн чуртунга, чонунуң төөгү болгаш эзу-чаңчылдарынга ынак болурун оолдарга күзээр-дир мен».

/ Юлия САТ.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

BAZAAR ART-SHOPPING

Шоодай дүктен эгелээн

Санкт-Петербург хоорай-ның Аграрлыг университетинге бухгалтер учедунуң башкызы Руфа Павловна баштай Лариса Мурзунаевнаның, ооң соонда ооң уруу Ши Ондарның башкызы болуп чораан. Ол ам бистиң аравыста чок-даа болза, ооң дугайында чылыг сактышкынны иешкилер сеткилинде шыгжап чоруур. Чүгле ол эвес, ооң чогаадыкчы ажылын авашкылар уламчылап турарлар.

«Тываны аажок сонугаар башкы ийин. Биске үргүлчү дүк чагыыр. Кыргып каан дүктү шоодай шоодай-биле чорудуп турдус. Чорудуптарымыска-ла, ам база чорудуңар дээр. Бир катап Руфа Павловнаже дүк чорутканымыс соонда бажыңга 2-3 хире кил дүк астыгып чыдып калган болган. Башкыже долгааш, ону чугаалааш, улаштыр дүк-биле чүнү кылып турарын сонугаар айтырамынга, ютуб каналдан моол улустуң кидисти канчаар кылырын көргүзүп каан видеоларын көрүп тургаш, кидистен каасталгалар кылып турар болду» – деп, Ши Ондар «Шын» солунуң редакциязынга аалдап келгеш, хөөрөп берди.

Улуг башкы безин кылып турар боорга, Ши ол бүгүнү кылып шенеп көөр деп шии-пирлээн. Дүктү баштай дыдып,

арыглап алып. Эгезинде дыка бичии борбак-борбак шариктер кылып турган. Оларны кувшинге суп, дизип дээш канчаар-даа аайын тыппайн турган. Ши хүнден хүнге дуржулга кирип, улаштыр чогаадып чоруп-ла олурган. Чоорту ынчап чоруй, билзектер, сыр-галар, моюнга сугар чинчилер дээш янзы-бүрү чараш болгаш чиик каасталгаларны авазы-биле кады кылып эгелээн. Тыва идик-хепке өөктерни-даа ынчалдыр кылып болур-дур деп олар санап чоруурлар.

«Шээр малдың дүгүнден каасталгаларны кылып турар бис. Хой биле өшкүнүң дүгү база көңүс ийи аңгы болур чорду. Оларның өртектери безин аңгы болгай. Каасталга кылырга, база ындыг, көңүс ийи аңгы дүрзүлүг, шынарлыг кылыг үнүп кээр. Чамдыкта болдунмай-даа баар, а бир чамдыкта суг-чинчилер дег дыка чараш-даа боор» – деп, Ши чугаалады.

Ши амдыызында хей чагыглар хүлээвейн турар. Сарыг шажын чүдүлгелиг болгаш, салым-чол деп билишкынге ол бүзүрээр. Хей рекламаның херээ чок деп ол санап чоруур болгаш садып алыкчызы-биле бот-боттарын бир-ле болушкун азы бир-ле солун чүүл тава-рыштыр тыпчып алып ужурлуг, садып алыкчызы ооң боду ышкаш бир-ле чүвени дилеп чоруур тускай кижилер болур ужурлуг деп Ши санап чоруур.

Кылып алган каасталга бүрүзүн Ши бодунга хемчээп, кедип көөр. Улуска шынары куду бараан сатпас дээш, бодунга баштай кедип көөр

чаңчылдыг. Чеже-даа чараш болза, холга азы кулакка эпчок эт база турар боор. Ынчангаш эңдере кылыры эвес, а эдилээринге эптиг болгаш чараш болурун ол күзеп чоруур.

«Бо эмин эрттир калбак-тыр, азы үе эртерге, шөйлүп каар хире-дир» дээш, эки-багай талаларын өөренип көрүп тургаш, кылыр-дыр мен – деп ол чугаалааш, бодунуң холунда билзээнче айытты. – Бо билзек беш чыл болуп тур. Камныг эдилээр болза, дыка үр ажыглап болур. Хүннүң-не ол-ла каасталганы кетпес, идик-хепке таарыштыр кедер болгай бис. Эрттен эрте кайы билзекти, сырганы кедерин ол хүн оттуп келгеш, сеткилим боду шилип алып».

Кылып алган каасталгаларын канчаар садып-саарып турары деп айтырыгга ол мынчаар харыялады: «Садары дээрже база тускай салым-чаяан, уран чүүл-дүр ийин. 10 сырга садыптар дээш киоск аренда-лаас болгай мен. «ВКонтакте» социал четкиде Kadynai дээр арын ажыдып алган мен. Кадын болгаш Ай деп ийи чараш сөстү тудуштур чогаадып адааным ол».

Шиниң төөгүзү хей-ле тыва кыстарны дег. Тывага төрүттүнгөш, өскөш, эртем-билиг чедип алгаш, өг-бүлө туткан. Өөнүң ээзи филология эртемнериниң кандидады Хүлербен Көк-оолович Кады-оол. Ийи ажы-төлдүг. Улуу уруглар сады барып турар, а бичиизи он айлыг.

Сырга кылырынга ажыг-лаар немелде каасталгаларны интернет-садыглардан мөөңү-биле чагыдып ап турар болду. Өг-бүлө боттары өшкү малдыг болгаш, ооң дүгүн болбаазыра-дып, садып-саарып чоруур. А хой дүгүн интернет четкизинде чарлалдар тава-рыштыр тып, садып ап турар.

Келир үеже кончук улуг планнары чок-даа болза, бодун сайзырадыры, кылып турар каасталгаларын тергип эки кылыр кылдыр кылып өөренип

алыры – Шиниң бо үеде сорулгазы. Чижээлээрже, бежен сыр-га кылган болза, ооң чарты чедимче чок боор. А арткан эки болганын интернетте блогунга салыптарга-ла, уруглар төндүр садып аппаар дээрзин чугаалап берди. Ус-шевер Ши кылып алган каасталгалары-биле төрөл-аймааның кыс чонун өөртүп, оларга белек бээр чачыл апарган.

Каасталгаларны кылыры:

Тускай инелер болгаш поролон, губка, дүк херек боор. Поролон кырынга дыдып каан дүктү салгаш, тускай ине-биле чууктап кириптер. Таптыг-ла чаш уруг удуп чыдар үеде чууктап турган дүк борбак сыр-га хире кылдыр тырлып кире бээр. Хүннүң-не бир борбак-ты кылып. Элээн каш кылдыр чыып алгаш, дөмейлеп тургаш, эштерин тыпкылап алып. Эжеп алган борбак дүктөрнү өңнээш, кургадыптар. Өөренип алыксап турар уруглар бар боор болза, Ши өөредип болур.

BAZAAR Art-shopping деп делгелге дугайында интернет четкизинге чарлал көргөш, Ши киржир деп шиипирлээн.

«Кылыгларымны тырттырып салыр талазы-биле өөм ээзи Хүлербен Көк-оолович, а сыргаларны кылырынга авам Лариса Мурзунаевна Ондар дузалажып чоруур. Чоок улугузмунуң мээң чогаадыкчы ажыл-ижимге дузазын үнелеп чоруур мен» – деп, Ши Ондар чугаалады.

Май 28–29 хүннеринде Кызыл хоорайның Аныяктар өргээзинге республикага ооң мурнунда болуп көрбээн Bazaar art-shopping азы «уран чүүл дег садыглаашкын» деп делгелгени Эльвира Камаа, Лаванда Кунаа, Саяна Кара-оол, Альмира Сенди дөрт идепкейжи кыс организа-стап эрттирер. Ук хемчегни бөдүүн чонга дээш организа-стаанын сагындырып каары чугула. Ынчангаш кирериниң өртээ халас.

Тываның ырак-чоок булуңнарында бодунуң холу-биле онзагай чүүлдер кылып чоруур шеверлерниң дараазында BAZAR ART-SHOPPING хемчегте киржири күзенин.

/ Айдың ОНДАР.

Чуруктарны маадырның архивинден алган.

«Библиодүнче» чалап тур!

11 чыл бурунгаар майның сөөлгү неделязында «Библиодүн» акциязын Россияга эрттирип эгелээн.

Чогаадыкчы мастер-класстар, экскурсиялар, номга хамаарышкан янзы-бүрү хемчеглер, чогаалчылар-биле ужуражылгалар, аянын номчулгалар мөөрейлери, номнар делгелгелери ном саңнарынга болур. Бо чылын Россияда Культурлуг өнчү чылын чарла-

аны-биле, акцияның темазы – езу-чаңчылдар.

Май 28-те 12.00 шактан 15.00 шакка чедир Кызыл хоорайда Тываның уруглар ном саңы улугларны болгаш бичиилерни «БиблиоХүнче» чалап турар. Хемчегниң байырлыг ажыдышкыны болган соонда, келген аалчылар «Хөглүг өгже» аян-чоруктаар. Аңаа «Хөөмейге» мастер-классты Тываның национал оркестриниң артистери

эрттирер. Шончалай Чооду кыс уругларга чаваганы канчаар кылырын көргүзөр. Оон ыңай «Ровесник» немелде өөредилге төвүнүң башкызы Ай-Демир Шыырап «Чонар-даш» делгелгезинче аалчыларны экскурсияладыр. Начын Хомушку кызыл сыптыг кымчыны канчаар кылырын оолдарга өөредир. Аңаа улуг-даа, бичии-даа оолдар киржип болур. Бо мастер-класс өртектер-даа

болза, бодунуң кылып алган кымчызын киржикчи бүрүзү ап алып эргелиг болур.

Школа назыны четпээн чаштарга «Сайзана» шөлчүгөш база ажылдаар. Аңаа уруглар салаага кедер бичии ойнаар-кыстарны кылып өөренир база сайзанаптап ойнаарыга өөренип ап болурлар. Рольдарны үлежип алгаш, сюжет эзугаар ойнаар. «Сайзана» буга-шыдыраа, хөл-шыдыраа, кадык, чинчи чажыраары деп хөглүг оюн-нарны Тыва Үндезин культу-ра төвүнүң ажилдакчызы Шолбан Ондар эрттирер.

«Хуулгазын угулза» деп шөлчүгөшкө «Кыстың онза каасталгалары – сыр-га», «Тыва угулза хээлериниң тускай хевирлери», «Тыва угулзаларның уран-чечен делегейи» деп мастер-класстар болур.

«Тыва сылдыс» деп эң-не солун шөлчүгөш база силерни манап турар. Бодуңарның ырыңарга үн бижидилгезин кылып ап болур силер. Бо шөлчүгөштиң өртээ – 200 рубль. Ынак ырыңны ырлааш, үн бижидилгезин кылып алгаш, бодуңу езулуг Сылдыс кылдыр бодаар арга бар, эргим өңүк.

Наркотикке удур хемчеглер

Бүгү-российжи “Шеригже келдиртикчи” акцияның бирги чадазынга кызыгаарланып, ТР-ниң ИХЯ-зының Наркологтуг хыналда эргелелиниң ажилдакчылары РФ-тиң Камгалам яамызының Кызылдың президентиниң кадет училищезиниң кадеттери болгаш кижизиттирикчипери-биле ужурашкан. Ужуражылгага хоойлуга удур наркотиктер садып-саарылгазын болдурбас хемчеглер дугайында чугаалап берген.

Ук акция Россияның Камгалам яамызы-биле кады хоойлуга удур наркотик садып-саарыын болдурбазынче угланган хемчеглерни организастап эрттирер сорулгалыг болуп эрткен.

Тыва Республикада ИХЯ-ның наркотиктер саарылгазын хынаар талазы-биле эргелелдин ажилдакчылары Сайзана Намдан, Мария Кымысова хоойлуга удур наркотик садып-саары-биле холбашкан корум-чурум үрээшкннерин болгаш кем-херек үүлгедиишкннерин болдурбазының дугайында чугаалап берген.

Ол ышкаш уругларга наркотиктиг болгаш угаан-медерел албаарадыр бүдүмелдерни ажыглаарга хоралыг түңнелдерин, аңаа хамаарышкан административтиг болгаш кеземче херектериниң хевирлерин чугаалап берип, наркотиктерге удур кылган тускай видеоматериалдарны көргүзүп, кадык амыдыралды суртаалдаан. Эрге-хоойлу талазы-биле билиин бедидери-биле уруглар ук темага бодалдарын илередип, идепкейлиг киришкеннер.

/ ТР-ниң ИХЯ-зының наркотиктер саарылгазын хынаар эргелелиниң медээлеринден.

Оорларга орук ажытпаалыңар

Май 19-та Тыва Республикада Иштики херектер яамызынга оор чорукка удур хемчеглерге хамаарышкан парлалга конференциязы болуп эрткен. Яамының Кеземче херектери истээр эргелелиниң оралакчы даргазы полицияның подполковниги Петр Францев, Эт-хөреңги оору-биле демисежир килдистиң даргазы полицияның майору Артыш Окпан-оол, Информация болгаш ниитилел-биле харылзаа салбырының даргазының түр үеде хүлээлгезин күүседип турар юстицияның подполковниги Елена Кара-Монгуш олар республикада оор талазы-биле байдалды болгаш аңаа хамаарыштыр чоруттунуп турар демисел ажилдарының дугайында чугаалап, журналистерниң айтырыгларына харыыны берген.

Оор чорукту дүргени-биле тодараткаш, истеп тывар болгаш ону болдурбазы-биле баш бурунгаар чоруттунар хемчеглерни яамы үргүлчү чорудуп турар дээрзин Петр Францев демдеглээн.

Хоойлу камгалакчыларының чугаалап турары-биле алырга, Тывада оор чорук хөй кезинде кудумчуларга, хөй-ниити транспортунга, кафе-бар, клуб чергелиг хөглээшкн черлеринге база садып-саарылга черлеринге болуп турар.

Оорланыр чоруктарның 40 хуузу дыштаныр хүннерде

болуп турары демдеглеттинген. Ол чүл дизе, эт-эдилелин оорладып турар кижилер дыштанылга азы байырлалдар хүннеринде ырак чер чорупканда ийикпе азы арага-дары ижипкеш, серемчилелин ышкыныпканы-биле холбашкан. Ынчалза-даа оорланыр чоруктарның 60 хуузу анаа ажил хүннеринде болуп турар боорда, оларның көвей кезии неделяның ортузу – среда биле четвергге болуп турары элдептиг.

СОТАЛЫГ ТЕЛЕФОННАР ООРЛААШКЫНЫ

Бүрүткеттинген оор чоруктарның 15 хуузу соталыг телефоннар оорлаан чоруктар болуп турар.

Республикада кижилер холундан эдилеп каан соталыг телефоннары садып алгаш, улаштыр оларны садып-саарып турар черлериниң көвүдээни-биле соталыг телефоннар оорлаар чоруктуң неперергеи болуп турары холбашкан. Ук саарылга черлеринде ажилдап турар кижилер эдилеп турган эрги телефонну садып алырда, чогуур документи-лерин хынап көрбейн турар. Шак мындыг харыысалга чок чорук оорларга оорлап алган эдин коргуш чокка садып-саарыпкеш, кеземче харыысалгазындан ойлап дээр бээр органы тургузуп берип турар. Оорлаан чүүлдерни садып ап,

улаштыр саарып турар кижилерге хамаарыштыр эрге-хоойлу камгалаан органнарның база чогуур хыналда чорудар ужурлуг албан черлеринден шыңгыы хемчеглерни алыры негеттинип турар дээрзи тодаргай.

Чадаг-тергеге халдыр чылыг үениң келгени-биле холбаштыр, ук хөлге аймаан оорлаар чоруктар эгелээн – бо чылын терге оорлаан 15 кем-херек үүлгедиишкни бүрүткеттинген. 5 таварылгада буруулуг кижилер туттурган, 5 тергени хавыргаш, эзлеринге эгиткен.

Карман үжеп оорланыр чоруктар неперергеи болуп артпышаан, 139 кем-херек үүлгедиишкннери бүрүткеттинген, оларның иштинден 20 оорну туткан. Хөй кезинде узун маршруттуг хөй-ниити транспортунга улустуң үнелиг эдин кармандан уштуп алгаш баар болуп турар. Чижээлээрге, солагай талакы эрикте дачалар, Сукпак, ыраккы Каа-Хемче чоруп турар автобустарга оорланыр чоруктар болганчок тургулаар.

СЕРЕМЧИДЕ ХОРАМЧА ЧОК...

Бажың-балгат оорлаар чоруктарга хамаарыштыр алырга, чыл эгезинден тура 69 кем-херек үүлгедиишкни болган. 27 таварылгада оорларны тыпкан. Эң-не хөй бажың-балгат оорлаашкыны болуп турар девискээрлерге Кызыл

хоорай, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем болгаш Кызыл кожуннар хамааржыр. Бо чылын эң-не эвээш бажың оорлаашкыны Таңды кожунга болган.

“Дугуйлар кырында” республикага автомобиль оорлаашкыны эвээш эвес болгулаар – бо чылын 22 автомобиль оорлаан таварылга бүрүткеттинген. Оларның 90 хуузу Кызыл хоорайның девискээринде болуп турар. Колдуунда көргөн, билген херечилер барык чок болур дүнеки үеде оорлаашкын болуп турары демдеглеттинген. Автомобиль оорларының эң-не неперергеи аргалары чүл дээрге, ажык эжиктер, соңгазын чара шапкаш, кире бээри дээш өске-даа янзы-бүрү аргалар-биле машинаның шоочазын ажыдып алыры. Оон соонда дүлгүүр чокка дорт кошкеш, ажилдадып алгаш, чоруй баар болуп турар. Чамдык таварылгаларда автомобиль эзлериниң эт-херекселинге харыысалга чок болганындан база болуп турар. Машинаны дүлгүүрү-биле кады ажык каапкеш чоруй баар таварылгалар база бар. Ынчаар каапкан автомобиль оорларның белен чижиле болу бээри билдингир.

Эт-хөреңгизин оорларга алыспазы-биле чурттакчы чон база серемчилелдиг болуп, бажың-балгадын, машина-техниказын ажык кагбайн, хөй-ниити черлеринге оорларга эптиг байдалды тургуспазы күзенчиг.

/ Чыжыргана СААЯ.

“Ажык эжиктер хүнү” болган

Тыва Республиканың Иштики херектер яамызының Миграция айтырыгларының талазы-биле эргелелинге бо чылын “Ажык эжиктер хүнү” деп акция болуп эрткен. Аңаа миграция адырындан күрүне дузазы алыр дугайында айтырыглар талазы-биле хамаатыларга арга-сүмени кадып, дузалашкан.

Ниитизи-биле эргелелдин ажилдакчылары 98 кижиниң янзы-бүрү айтырыгларын-

га харыыны берген. Россия Федерациязының хамаатызының паспортун солугуру азы тыпсыры, даштыкы паспорттарны, Россия Федерациязындан дашкаар РФ-тиң хамаатыларының бүрүткедир учедун тыпсыры, РФ-тиң девискээринге хамааты эргезин алыры дээш оон-даа янзы-бүрү хевирлиг айтырыгларны келгеннер салгаш, чогуур харыызын алганнар.

Ук акцияга кызыгаарланып, 22 хамаатыга миграция адырының күрүне дузазын чедирген.

Оон ыңай Күрүнениң муниципалдыг ачы-дуза чедирер чаңгыс аай порталын таварыштыр миграция адырынга күрүне дузазын алырының ажыктыг талаларын көргүзүп, таныштырган. Күрүнениң муниципалдыг ачы-дуза чедирер чаңгыс аай порталында учеттуг бижидилгезин катап тургузар болгаш шын деп бадыткаар талазы-биле дузазы 14 кижиге чедирген.

/ ТР-ниң ИХЯ-зының Миграция талазы-биле эргелелиниң медээлеринден.

Келир үениң юристеринге «Ажык эжиктер»

Меңээ кандыг мергежил тааржырыл? Бо айтырыг өөреникчи бүрүзүнге, ылаңгыя үстүкү класстың доозукчуларынга кажан-бир тургустунуп келир. Тускай эртем шилип алырынга уруглар болганчок бергедежи бээрлер. Ынчанга олар ада-иезиниң сүмези азы эш-өөрүнүң салдары-биле душкан-на өөредилге черинче кирип алыр. Азы бодунуң шиитпир чогуңдан күзеп чораан университетинче өөренип кирбейн баар.

Мындыг байдалда доозукчуларга эң-не дээштиг, дузалаар чүүл – элээди уругну келир үеде мергежилин шын шилип алырынга белеткээри азы «профориентация» ажылын чорудары-дыр.

Сөөлгү үеде ол ажылды күштелдирери-биле, албан-организациялар, өөредилге черлери школачыларга «Ажык эжиктер» хүннерин организастап турар апарган. Улуг-Хем кожуун судунуң ажылдакчылары бо ажылды чедишкенин чорудуп турар. Олар сумуларже үнүшкүннерни кылып, доозукчу класстарга ужура-жылгалар, консультациялар болгаш өске-даа ажык-дузалыг хемчеглерни эрттирип турар.

Бо удаада школачылар боттары судка аалдап келген. Шагаан-Арыг хоорайда Улуг-Хем кожуун судунга Хайыракан ортумак школазының база Шагаан-Арыгның 2 дугаар ортумак школазының доозукчу класстарының өөреникчилери чыгып келген. Бо келген школачылар юрист болуксап турар оолдар, уруглар.

Улуг-Хем судунуң парлаг секретары Нина Сямбур школачыларга экскурсияны чоруткан. Эжик аксынга кирип кээрге-ле, суд приставтары, оон судтуң хуралдаар залдары дээш шуптузун таныштырган. Хуралдаар залга эң-не сонургак оолдар, уруглар шииткекчиниң, оң дузалакчыларының олуттарын ээлепкеннер. Олар келир үеде шииткекчилер болур чадавас. Оолдар, уругларны сонурга-

/ Юристер-биле ужуражылга.

дып турар айтырыглар-ла хөй: шииткекчи, прокурор, болчукчу деп кымыл, юрист болурда, каяа өөренирил, кандыг кижии шииткекчилеп болурул дээш өске-даа.

Улуг-Хем кожуунуң судьязының дузалакчызы Чимит Хертек, кожуун прокурорунуң дузалакчызы Начын Чылбак-оол база адвокат Диана Лаа-Еситова олар келир үениң юристеринге боттарының ажылын таныштыргаш, оларның айтырыгларынга харыылаан.

Судьяның дузалакчызы Чимит Омакович кожуун судунуң төөгүзүн, амгы үеде байдалын база аппараттың ажыл-чорудулгазын таныштырган. Держулгалыг юрист шииткекчи болуру хүндүткелдиг ажыл деп тайылбырлаан: «Судка ажылдаарга, кедилиг, улуг идиг бээр. Аңаа ажылдаар дээр болза, юрист дээди эртем херек, юриспруденция талазы-биле быжыг билиглиг болур ужурул». Шииткекчи болурунга чедир чеже чада эртерин, судтуң секретарындан эгелээш, судьяның дузалакчызы, оон шииткекчиге чедир өзүлдеги ажылдап болурун ол школачыларга кончук таптыг тайылбырлап берген.

Прокурорнуң дузалакчызы Начын Александрович

юридиктиг дээди өөредилге черлеринче кирерде, кандыг эртемнерге эки белеткенирин, Россияның кандыг дээди өөредилге черлеринче дужаап болурун тайылбырлап берген. Ол ышкаш юрист кижии кандыг болур, ол мергежилди шилип алыр дээр болза, ат-алдары арыг болур ужурул дээш дыка эки сүмелерни каткан.

10 чыл стажтыг адвокат Диана Анатольевна: «Болчукчу болуру, детектив киноларда ышкаш амыр эвес ажыл-дыр, уруглар. Адвокаттың эрге-байдалын чедип алырда, албан дээди эртем херек, эвээш дизе, 2 чыл юрист болуп ажылдаар ужурул» – деп, болчукчу мергежилин таныштырган. Диана Анатольевна өөреникчилерниң сонургааны айтырыгларынга харыылап, юрист мергежил дугайында солун чүүлдерни чугаалап берген. Уруглар юрист мергежил-биле эки чоок таныжып алзын дээш, «Кеземче херээ» деп оюнну ойнап болурун ол сүмелзэн. Чижээлээрге, бир оол истекчи болур, өскези прокурорну ойнаар дээн чижектиг.

10 «б» класстың өөреникчизи Намзырай Ондарның чүге адвокат мергежилди шилип алган силер дээн айтырынга, «Кижилерге дузалажыр күзел-биле бо

мергежилди шилип алган мен. Бодунуң ажылымга дыка ынак мен. Улуска дузалажыр, оларның берге айтырыгларын шиитпирлежир дээш, дүн-хүн чок ажылдап чоруур мен» – деп, адвокат харыылаан.

/ Намзырай Ондар.

Анастасия Тунай, Александр Тюлюш, Удумбара Ажы, Шуру Чамбыл дээш өске-даа дидим оолдар, уруглар юристерге сонургаан айтырыгларын салган. Юрист мергежил ажы-төлүнүң кижизидилгезинге салдарлыг бе, юристерниң акша-шалыңы чечел, апелляция деп чүл дээш өске-даа сонурганчыг айтырыгларга харыылааннар.

/ Анастасия Тунай.

Хайыракан школазының 9 «б» класзының өөреникчизи Анастасия Тунай «Өг-бүлө бүрүзүңе дээди эртемниг уруг» губернатор

Тускай эртем шилип алырынга уруглар болганчок бергедежи бээрлер. Ынчанга олар ада-иезиниң сүмези азы эш-өөрүнүң салдары-биле душкан-на өөредилге черинче кирип алырлар. Азы болза, бодунуң шиитпир чогуңдан күзеп чораан университетинче өөренип кирбейн баар.

телевилелиниң киржикчизи. Ол бөгүн юристер дугайында дыка хөй чүүлдерни билип алганын чугаалады: «Амы-дыралы чегей өг-бүлелерниң ажы-төлү бо төлөвилел таварыштыр дээди эртемни чедип ап турар. Мен база оң киржикчизи болганымда, дээди эртем чедип алыр дээш, кызып өөренип турар мен. Черле юрист болуксап турар мен, бөгүн судья мергежилди дыка эки билип алдым».

Чылдан чылче школачыларның суд системазының ажылынга сонургалы улгадып турары өөрүнчүг-дүр»

«Бистиң кожуун судунда назы четпээннер болгаш элээдилер аразынга хоойлу-дүрүм үрээр чорукту болдурбазы-биле профилактиктиг ажылды үргүлчү чорудуп турар. Школачыларга янзы-бүрү хемчеглерни эрттирип турар бис, чижээлээрге, «Ажык эжиктер хүннерин», хоойлу-дүрүм темазынга викториналар болгаш юридиктиг олимпиадалар, судьялар болгаш суд ажылдакчылары-биле ужура-жылгалар. Бо бүгү хемчеглер школачыларга келир үезинде мергежилин шилип алырынга ажык-дузалыг. Чылдан чылче школачыларның суд системазының ажылынга сонургалы улгадып турары өөрүнчүг-дүр» – деп, Нина Васильевна Сямбур өөрүшкүзүн илеретти.

Суд ажылдакчыларының эрттирген «Ажык эжиктер хуну» школачыларга ажыктыг, өөредилгиг, эң ылаңгыя келир үеде мергежилин шилип алырынга дыка дузалыг болган.

Алдынай АРАКЧАА.
Буян ООРЖАКТЫҢ тырт-тырган чуруктары.

/ Келир үениң юристери.

/ Билчиир Натпит кожазынга кадак сунуп турары.

Билчиир Натпит бодунуң Күш-ажылчы базымын Өвүр кожунуң Торгалыг суурга мал эмчизи кылдыр эгелээн. Ол эгезинден тура-ла бодун кашпагай, олут орбас, чыдын чытпас кижилер көргүзө берген. Фельдшер болуп 11 чыл ажылдааш, улуг эмчи кылдыр депшии берген. Аңаа база ол-ла хире үе дургузунда бодунуң мергежилдинге бердинген специалист болуп ажылдаан. Хөй-ниити ажылынга идепкей-жизи-биле улаштыр ол партия организаакчызы болуп ажылдай берген. Ол аңаа 7 чыл ажылдааш, база-ла депшип чоруй барган. Ийи чыл дургузунда ол "Торгалыг" совхозунга директорлааш, улаштыр "Кадыгбай" кооперативин удурткан. Ук совхозка ол ниитизи-биле 32 чыл ажылдаан. Ооң соонда кадыының аайы-биле хүндүлүг дыштанылгаже үнген. Билчиир Ховалыговнаның ажыл-ижин үнелээн шаңналдары хөй: ТР-ниң Көдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы, күш-ажылдың хоочуну, "Социалисттик күш-ажылдың тиилекчизи" хөрөк демдээ 4 дакпыр, Тыва АССР-ниң Хүндүлел бижии, күш-ажылчы шылгалар дээш, Ленинниң 110 харлаанынга тураскааткан медальдар дээш өске-даа.

Хүндүлүг дыштанылгаже үнгеш, ол найысылал Кызылга көжүп келген. Ажыл-агый хайнып турар хоорайга көдээ черге өөрөнгөн хоочунга анаа олуртунмаан. Ол дораан-на хөй аал чурттаар каът бажыңнар аштап-арыглаар ажылга кирип алган. Ооң-биле чергелештир бодунуң чурттап турар бажыңының девискээрин чаагайжыдып, кожаларын мөөңөп, идепкей-лиг ажылдап эгелээн. Алды чыл болганда өөнүң ээзин кадыының байдалы-биле үргүлчү хайгаараар уjurга келгени-биле бажыңнар девискээри аштап-арыглаар ажылын соксаткан. Ынчалза-даа хоочун өгбө чаагайжыдылга ажылындан черле салдынмаан, бо хүнге чедир 13 чыл ажылдап турар.

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА – ООҢ ТЫНАР АГААРЫ

Кызыл хоорайның мэриясы 2019 чылдан тура "Чечектелген Кызыл" деп мөөрей эрттирип эгелээн. Ооң кол сорулгазы – хоорайның чуртталга бажыңнарының албан черлериниң девискээрлерин чаагайжыдары. Ол

талазы-биле ажылдап турар тергииннерни илередип, шаңнап-мактап турар. Билчиир Натпит ол дугайын билип кааш, дараазында чылдан тура киржиринге белеткенип эгелей берген. Оон эгелээш ол ук мөөрейге чылдың-на доктаамал киржи чоруур. Ол ышкаш "Арыг бажың, арыг девискээр" мөөрейи база Билчиир Ховалыговнаның үзүк чок киржир хемчеглериниң бирээзи апарган.

Бо чылын апрель 20-ден май 20-ге чедир Пушкин кудумчузунуң 69 дугаарлыг бажыңының чурттакчылары "Арыг бажың, арыг девискээр" деп мөөрейге киришкеннер. Мөөрейниң негелдези-биле бажыңының девискээринге субботниктерни доктаамал чорудуп, ажы-төлүн база арыг-силигге өөредип, чагып сургап турарлар. Чүгле аштап-арыгларындан аңгыда, олар девискээринге айыраң каас чечектерни тарып, уруглар ойнаар шөлчүгежи улам чараштап, чогадыкчы ажылдап турарлар. Олар ам улаштыр "Чечектелген Кызыл" мөөрейге киржирин планнап, белеткенип турарлар.

"Ук мөөрейге ТАР-ның 100 чылынга тураскааткан макетти кылгаш, бирги черни алдывыс. 13 чыл дургузунда 3 катап 1-ги черге, 1 удаа 2 дугаар черге, артканнарында 3-кү черни ап келдивис. Амгы үеде девискээриности хажыылаан черлерни, уруглар ойнаар шөлчүгеживисти, будуп, хүн бүрүде арыг тудуп, чечектерни үе-шаанда суггарарын кызы-

Олут орбас, чыдын чытпас хоочун

дып ажылдап турар бис" – деп, идепкейжи эне Билчиир Натпит чугаалаан.

ЧЭЭРБИ ЧЫЛДААН БАЖЫҢ

Кызыл хоорайның Пушкин кудумчузунда 69 дугаарлыг хөй аал чурттаар бажың тутунгандан бээр 20 чыл болуп турар. Ооң чурттакчы чону ук бажыңче көжүп киргенинден тура, чаңгыс аалдың ажы-төлү дег, эпиг-демниг үнчүп-киржи, бот-боттарынга дузалажып чурттап чоруурлар.

Бажыңының 20 чыл болганын база анаа эрттирбээр. Идепкейжи кырган-ава Билчиир Натпит кожаларын эвилелдеп, ук байырлалды организаастаан.

Аңаа хамаарыштыр 69 дугаар бажыңның чурттакчы чону өөрүп четтиргенин илередип, ук бажыңга көжүп келгенинден тура боттарының чылыг-чымчак сактышкынарын чугаалап турар.

Прокуратура болгаш каайлы чериниң хоочуну Александр Монгуш ук бажыңда 2005 чылдан тура чурттап турар. Ол өөнүң ишти Херелмаа Дагбаевна-биле кады 4 уругну кижизидип өстүрген. Оларның аразында Херелмаа Дагбаевнаның өскүс арткан дуңмаларын боттарының ажы-төлү дег өстүрүп, оларга ынакшылын сөңнөп чоруурлар. Монгуш-тар 10 ажыг уйуктарның кырган-авазы, кырган-ачазы. "Билчиир Ховалыговна бичии-даа анаа олурбас, ат болган кезээ кижиле боор. Ону-мону кылыптаалыңар дээш бисти эвилелдеп-ле турар. Болдунар шаавыс-биле угбавыстың даалгазын күүседип, акша-хөреңги-биле даа дузалажып турар бис. Бажыңывыс девискээриниң

каас-чараш, арыг-силиг болуп турары дээрге-ле, Билчиир Ховалыговнаның ачызы-дыр" – деп, ол чугаалап турар.

Херелмаа Монгуш бажыңының 20 чыл болган байырлалы Тиилелгениң 77 чыл ою-биле каттыжып турары онзагай дээрзин демдеглээн. Ооң чугаалап турары-биле алырга, Билчиир Натпит, Полина Хомушкү, Розалия Даваа, Шеңне Долгай-оол дээш оон-даа өскелер бажыңының арыг-силиин тудуп турар улус ол. "Бистиң дег девискээрлер көңүс ховар. Чайын маңаа чечектер үргүлчү саглаңайнып турар, кыжын база янзы-бүрү дүрзүлөр-биле каастаттыңан болур. Кожа угбаларывыстың ачы-хавыяазы-биле бажыңывыс даштын чараштап, арыг-силиг тудуп, эки чурттап чор бис. Бо бажыңның чурттакчылары шупту суурда ышкаш бот-боттарывысты билчир, эки-бакты деңге үлежип чоруур бис. Күскү үеде дүжүт байырлалы дээн ышкаш байырлалдарны база эрттирер-дир бис" – деп, Херелмаа Монгуш демдеглээн.

Розалия Семеновна Даваа ук бажыңга 2002 чылда көжүп келген. "Бажыңывыс чаагайжыдылганын подьезд аайы-биле хуваажып алгаш, демниг кылып турар бис. Бо бүгүнү уштап-баштап турар кижиле бистиң кырган-ававыс Билчиир Натпит. Чылдың-на ногаа-жыдылга талазы-биле янзы-бүрү мөөрейлерге киришкеш, шаңналдыг черлерни ап турар бис. Эң-не үнелээр чүүлүм – эки-даа, багай-даа чүүл болурга, кожаларывыс демнежип алгаш, деткижер бис. Чээрби чыл эрткени билдинмейн барды. Сактырывыска, дүүн чаа көжүп келген ышкаш-тыр бис" – деп, ол чугаалаан.

Полина Хомушкү 2012 чылдан тура ук бажыңга

чурттай бергеш, идепкейжи кожаларның аразынче кирген. "Хөй каът бажыңнар аразыңга мөөрейлерге киришкеш, үш удаа шаңналдыг черни ап, акша-төгөрик, өртөктөг бараан-биле шаңнадып турдувус" – деп, чоргаарланган.

Билчиир Натпит чүгле чаагайжыдылгаже эвес, өзүп олурар салгалдарны кижизидеринче база эвээш эвес үлүүн кирип, келир үеде олар база чурттап олурар оран-савазынга хумагалыг болуп, ишти-даштын аштап-арыглап, чараштап чоруурун күзеп турар. Ук девискээрни харыылаар албан чери ойталап кааптарга, ол боду күзели-биле ажылдап эгелээн. Төлөвир чок ажыл-дыр дээш, чаагайжыдылга ажылын улус кылыксаваас дээрзин ол чугаалаан. Школачы ажы-төлдү сугатка өөредип келген. Оларны Кызыл хоорайның мэриясы хүндүлел бижиктер-биле шаңнаарын база хоочун чедип алган. Халда-вырлыг аарыгның уржуундан шаңналдарны тыпсырын чылдырган турган. Ынчалза-даа бажыңның 20 чыл оюн демдегледип турда, мэрияның тывыскан шаңналдары уругларга-даа, улуг-даа улуска кончуг өөрүнчүг болган. Ол ышкаш хоочунга болгаш ооң идепкейжи кожаларынга база кадактарны, белектерни сөңнээн.

Бажыңының 20 чыл оюнга "69 дугаар бажыңның 20 чылы" деп макетти кылгаш, ооң иштин чечектер тарып каастааш, кулунуг бе дүрзүзүн база кылып деп планнап турар. Ооң чылдагааны – ук бажыңче олар аът чылында көжүп кирген болуп турар. Бо бүгү ажылды подьезд бүрүзү тус-тузунда хүлээнип алган.

/ Чыжыргана СААЯ

Буян ООРЖАКТИҢ тырттырган чуруктары.

/ Пушкин 69 дугаар бажыңның чурттакчылары бажыңының 20 чыл оюн демдеглээн.

\ ӨӨРҮП ЧЕТТИРИИШКИН \

Чону — чоорган, хөйү — хөйлең

Оранывыста долгандыр турар хүрээлелди: ак-ак булуттарлыг көк дээр-вис, хову база тайга-таскыл черлерде чаттыла берген бойдустуң чаяап кааны айыраң каас чечек-үнүштери, арга-эзимиң дазыл-теректери, кылаң суглуг хемнер, хөлдөр болгаш ыдыктыг аржааннар, чер-довуракта сай даштар — бо бүгүнү магадап, оларның чаа-гай чыдын хөрек долдур тынып, караавыстың огун өттүр көрүп чоруувус дээрге, улуг аас-кежик, магадал. Ол бойдузувусту чарашсынып көөр арга чок апарган болзувусса деп бичии када бодаптыңарам. Ынчангаш хүндүлүг «Шын» солунувустуң номчукчуларынга бодумга таварышкан байдалды база ак сагыштыг, дузааргак сеткилдиг чонумнун дугайында бижикседим.

Февраль айда үдепкенивис Инек чылы бистиң өг-бүлө-виске аажок аар болган. 58 чыл кады чурттаан өөм ээзи, оолдарымның эргим ачазы, ачыларымның ынак кырган-ачазы база дуңмаларымның хүндүлүг честези Ким Данилович Данзын-оол кемдээш-кинге таварышкыш, барык бир чыл дургузунда орунга чыдып тургаш, бурганнаан. Ооң соон дарый бодум корона-вирус хамчыындан аарааш, чигир аарыым өөскүп үнгөш, карактарымның бир талазының иштинде дамыры үзүлгөш, аңаа хан кучукканының түңнелинде, караам көөрү баксырай берген. Мээң кадымны камгалаа-ры-биле, ажы-төлүм, кады төрөөннерим, ха-дуңмаларым бүгү-ле хемчеглерни ап, дүвүредилер.

Ажыг-шүжүмнү база аарыг-аржык байдалымны үлөжип, 35 чыл эгин-кожа ажылдап чораан коллегаларым: тыва телевидениениң баштай-гы херээжен кол диктору, хоорайывыстың «Хүндүлүг хамаатызы» Дыдый Сотпа; радиожурналистер — Лиза

Кара-оол, Саара Какай-оол, Нина Салчак, Татьяна Байын-ды, Клара Маады, Вера Хорлуу оларның ие сеткили мени өөртүп чору. Өг-бүлөвистиң барык 40 ажыг чылдарда эдер-жип чоруур дуңмаларымыс — телережиссер Лидия Донгак база инженер Петр Глазнов хо-лумдан чедип чорааш, кыштың соогу дивейн, эмчилерге мени чедирип турдулар. Ол ышкыш кинооператор Михаил Норбу, студия чырыдыкчызы Кара-оол Салчак олар бажычывыска доктаамал кээп, бар-ла дузаны чедирип турганы дээш ажы-төлүм, дөргүл-төрелим оларга база өөрүп четтиришкенин илередип турарлар.

Оолдарым ачазы бир ду-гаар күш-ажылчы базымын Ак-Туругнун школа-интер-надындан эгелээн. Оон баштайгы өөреникчилериниң бирээзи — Кара-оол Салчак. Кара-оол Очурович Кундустуг-дан, Тос-Булактан аржаанны чалап эккеп бээр, ооң буяны бистиң хей-адывысты көдүрүп келген — улуг башкызынга хүндүткениниң демдээ ол.

Мээң сагыш-сеткилим-ге оожургалды берип база караамга кезишкени эки түңнелдиг болзун дээш, бүгү тала-биле сагышсырап, дузалап турган чонум: Буян башкы, ам бо хүннерде аравыс-та чок Серенот башкы база Цеченлинг хүрээзинде Артыш башкы; православ чүдүлгелиг норвеж омак-сөөктүг күдээ Тор, американ Джесси; 2018 чылда кудалашканымыс Киргизияның Ош хоорайында мусульман чүдүлгелиг Улуг-бек олар хүннүнүңне бурганга тейлеп турганнар. Энередиг сеткили дээш шуптузунга улуу-биле өөрүп четтиргеним илереттим.

Өг-бүлөвистиң шагдан тура эдеришкен улуг өгбө угбавыс Ханды Шойсуруновна Кезеге-ти мээң кадыкшылым дээш, төрүттүнген алдын черим Эрзинимге эртенги ак чеминиң дээжизин чажып, тейлеп чораа-

нынга чоргааралым хайныр, угбамга база мөгеер-дир мен.

Тывада Валентина Сандыковна Кенденниң удурт-каны «Мөңгүн волонтерлар» деп чонга ачы-буян чедирер ниитилел бар. Ооң кежигүнү Валентина Ондар мээң са-гыш-сеткилимни сергедип, буянның дузаны чедиргенинге мөгейдим.

Тыва радионун хоочуну болганымда, аныяк коллегала-рым Лара Хомушкунуң, Игорь Дамдактың, Арияна Сундуйнуң, Александр Кенейниң база журналистика, чогаадылга талазы-биле быжыг туружун ээлей берген Саяна Өндүрнүң белеткеп үндүрүп турар дамчы-дылгалары мээң хей-адымны көдүрүп, сорул кирип турарын-га сеткилим ханар.

Өөредилге адырынга 15 чыл кады ажылдаан башкы коллегаларым — Кара Кы-дат-ооловна Ондар, Алексей Каң-оолович Монгуш, сураг-лыг башкылар — Валентина Бегзиевна Монгуш, Светлана Чоодуевна Шулуу-Маадыр база чаңгысклассчы эжим Клара Чадамбаевна Ооржак; аныяк кудаларым — Кызылдан Нам-чылактар, Барыын-Хемчиктен Саяна Күжүгет олар база-ла бисче ээ көрнүп, эвилең сетки-ли-биле сергедип, хей-адымыс көдүрүп келдилер.

Эге баштай караамның аарыын Кара-оол Лопсанович Лапчаа акымга дыңнаттым — акым ол дораан дөргүл-төрөлдөвисче «дүрген дуза» кыйгызын салган. Оларның деткимчези-биле бирги өрттегит кезишкенин чедишкенин эр-тим. Акымның чаагай сеткили дээш күдүк базып мөгейдим.

Барык чартык чыл ажыг-шүжүгден саарзыкталып, аа-рыг-аржыымдан сагыжымның когаралын көрүп эртим. Шак мындыг эки кижилерге бүргеткенимден ажыг-шүжүгнү, аарыг-аржыкты тиилеп үнүп келбейн канчаар!

Назы-хары дөгү берген

улуска карактарыңар камнап, тускай эртемниң эмчилерге хынадып ап турарыңарны күзээр-дир мен. Черле харың, кижиги бүрүзү бодунуң кадыынче кичээнгени салып чорууру чогулчалыг. Кижиниң бичии, борбак караанга хамаарыштыр хөй-ле аарыг тыптып, аңгы-аңгы диагноз илереттиниң бол-лур деп чүвени баштай бистиң, Тываның карак аарыгларын эмнээр эмнелге, оон Томск хоорайда тускай клиника-га эмнеткеним түңнелинде билдим. Долаана Даш-ооловна Монгуш — хоорай поликлиника-зында карак эмчизи, бо эмчи мени Томск хоорайже эмнедир бижикти берген. А чыдар эм-нелгеде шыырак эмчилер хөй, ылаңгыя ооң эргелекчизи Ни-колай Григорьевич Утямишев.

Томскунуң эмчилери бистиң специалистеривистиң ажыл-мергежилерин бекиткендер болду. Ында офтальмология эртемниң кандидаты, шыырак эмчилер А.А. Березовская база Я.А. Мартусевич олар Тывадан эмнедип келген аарыг кижилерни эвилең-ээлдек болгаш кончуг кичээнгелиг хүлээп ап, кезишкенин кылып турарлар. Ол клиниканың кол-лективи эмнедип чыдар аарыг кижилерни мырыңай чаш төл ышкыш ажаар, чугаалажыр, сүмелээр эмчилер болду — кай-гамчык чымчак сеткилдиг!

Тыва журналистикага 50 чыл үзүк чок ажылдаанымны үнелеп, сенатор Дина Ивановна Оюнунуң база Тываның журна-листер эвилелиниң баштаар чериниң удуртукчузу Карина Кара-ооловна Монгуштуң са-гыш-сеткил талазы-биле база материалдыг дузаны чедирге-ни дээш мөгейдим.

Кажан-даа, каяа-даа чонумнун буянын сактып, чет-тирип чор мен. «Чону — чоор-ган, хөйү — хөйлең» деп тыва улустуң үлөгери херек кырын-да боттанды.

/ Светлана ДАНЗЫН-ООЛ,
хоочун журналист.

Кара-Тал суурнун 90 чылынга

Кара-Тал суурга Чиңгин-оол Очуржап, Анай угбай, честей чурт-тап чораан. Аажок ажыл-гыр-кежээ, топтуг-томаан-ныг улус-ла болгай. Анай угбай ачамның кады төрөөн хеймер дуңмазы. А честем Очуржап хелиң Иволга хүрээзинден эм оъттар чалап эккеп алгаш, чонга садар. Баян-Колдан каш-даа кижини ол кырган-ачайга чедир-дим. Дыка-ла буянын кижиги. Угбам, честем инек-терин, хаваннарын дыка хөйүнү азырап турдулар. Честей аныяанда аажок хүрежир чораан кижиги. Уруу Оюманың оглу Айдың Очуржап Тываның начын мөгежи-ле болгай. Честей үргүлчү удуртур ажылдарга ажылдап чораан. Ховуга брига-дирлеп, суурнун партком секретарылап-даа турган. Сес ажы-төлдү эртем-билигге чедирип, өглөп-баштап калдылар.

Суур кыдыында шыкка кичигене, эмиш-кеек болза-даа хөй үнер. Суурнун бичии ажы-төлү ону казып чип хүнээрлер. Шык-ка үнген чечектерниң чүзүн-баазын өңнерлиг чаражын кижиги кай-гап ханмас. Чайладыр хөлдөргө эштип чай-лаар бис. Ол хөлдөргө чылыы дээрге хойтпак тиккен кадайларның чылапчанының суу-ла.

Авамның хеймер дуңмазы Тырыс угбай, Байыр честей сугнун бажыңы хем кыдыында кудумчуга турду. Хем улгады бергенде, суг бажыңдан 5 метр хире ырак черге чедип келир. Честей чыраадан аргып каан четкизин сугже кирип октапкыш, бичии болгаш уштуп эккээрге, долдур балык боор.

Кедээр хову талазын-да арбуз тарыыр Ала-Тей бар. Арбузунуң чаагайын кижиги чип мага ханмас. Ооң чанынга кукуруза тарып каарга, аъттыг кижиги көзүлбейн баар. Ооң кедээр талазынга ыттыг, аъттыг Ала-Тей турду. Дүне чорумалдар чоруурга, ады киштеп, ыды ээрип келген соонда, аътты дужаптар дээр-ле болгай. Саян-Шушенск далай курлавыры кел-бээн болза, мындыг кайгамчыктыг ораны-выска чурттап чорбас ийик бис бе деп, чугаа-лажып чоруур-ла-дыр бис. Ынчангаш кел чыдар байырлалымыс-биле бүгү-ле кара-талчыларга кадыкшылды, аас-кежик-ти күзөп олур мен.

/ Петр НАЙЖАП.

Ырга сеткил ханар...

Май байырлалының дыштаныр хү-неринде бажыңымга олуруп алгаш, тыва аныяктарның ырларын дыңнап, көрүп, дыка-ла сонургадым. Ылаңгыя Кызыл кожуунда «Аян тудал» бөлүүн кандыг кончуг чараш ырлаар аныяктар боор деп магададым. Олар ышкыш ыраажы болган болзумза деп сагыштай-даа бээр мен.

Ылап-ла, ыры кижиниң сагыш-сетки-лин, хей-адын көдүрүптер болгай. Чижээ, «Ыдыктыг дайын» деп ыры дайын-чаа үезинде солдаттарның эрес-дидим чо-руун, хей-адын көдүрүп, дайыннарның дээрден дүшкен чаашкын ышкыш окта-рындан кортпайн, эрес-дидим, коргуш чок халдаашкынче албадаптар күштүг. Бистиң тыва эки турачыларымыс Ада-чурттуң Улуг дайынында «Тулчуушкунче» деп ырының күжү аъттыг шериглерни танкы-же коргуш чок халдай бээр кылдыр сорул кириптер турган ирги бе деп бодаар мен.

«Аян тудал» улусчу ансамбли 1988 чылда-ла тургустунган болду. Ооң удуртук-чузу Тыва Республиканың культуразының

алдарлыг ажылдакчызы, композитор Владимир Бюрбюевич Серен. Эгезинден тура коллектив ыры болгаш танцы ансам-бли кылдыр тургустунган. Ансамблеге дыка хөй культураның билдингир кижилери, Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчылары ажылдаан: Онал Шулуу, Александр Салчак, Солаан Базыр-оол, Кара-Кат Ооржак, Оюн-оол Монгуш, Алефтина Халбаажык, Екатерина Хертек, Борис Дам-дын. Олар бөлүктүң солистери, ыраажыла-ры болуп, аныяк-өскенерге үлөгер-чижээ көргүзүп, дамчыдып берген дээр болза, чазыг чок. Оларның хөй кезии бистиң ара-выста чок-даа болза, соон салгаан аныяк-тары «Аян тудал» ансамблин сайзырадып чорууру өөрүнчүг.

Ансамблдың коллективи респу-блика чергелиг бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделеринге болгаш ыры мөөрейлеринге идепкейлиг кирип, Тываның шупту кожууннарынга концертте-рин бараалгадып чорааннар.

Бо хүнде «Аян тудал» ансамбли

кончуг күштүг ырлаар, шыырак билиглиг хөгжүмчүлөр, ыраажылардан тургустун-ган. Владимир Серенниң өөреникчизи Сылдыс Мандып-оол башкызының дугайында мынчаар чугаалап турар: «Башкывыстың хөгжүмге салым-чаяан-ныын магадаар мен. Ооң чогаадыкчы ажилын үнелеп, бисти аңгы-аңгы хөй үннерге ырлап өөредип турары дээш чет-тиргенивисти илередир-дир бис. Ооң удур-тулгазы-биле чогаадыкчы ажылывыска улуг чедишкенин чедип ап чор бис».

«Аян тудал» улусчу ансамбли респу-блика болгаш Россия чергелиг мөөрейлерге дээди шаңналдарны ап, чаңгыс чер-чуртту-ларының сеткилин өөртүп чоруур. Чижээ, 2022 чылдың февраль айда Севастополь хоорайга «Евразияның үнү» II-ги делегей чергелиг ыраажылар мөөрейинге «Аян тудал» ансамблиниң солизи Аким Мон-гуш «Улустуң ырызы» деп номинацияның дээди шаңгалыга төлөптүг болган. Аныяк ыраажының 10 ажыг чурттардан 100 хире киржикчи аразындан тирилгени чаалап эккелгени тыва чонга өөрүнчүг. Эр хейлер!

/ Сергей ОЮН.

«Абилимпикс» – регионалдыг чемпионаттың тиилекчилери

«Россия хөй аргаларлыг чурт» деп Президент плат-формазының «Абилимпикс» регионалдыг чемпионатынга Тывадан 6 школачы, 7 студент, 2 специалист тиилээн.

Устунде айыткан организацияның кол сорулгазы – харык-шинээ кызыгаарлыг кижиниң ниитилелде туружун бедидери, кылып билер мергежилни көргүзери, оларга депшиир арга (социальный лифт) бээри.

«Абилимпикс» регионалдыг чемпионаты май 16–19 хүннеринде Тываның кезек өөредилге албан черлеринге болуп турган.

Чемпионат тускай сорулга-лыг болганда, ооң киржикчилери үш бөлүккө хувааган.

ШКОЛАЧЫ ЧЕМПИОННАР

«Идик септээр» мергежилдин тиилекчизи Айдажы Донга, «Чазаныр ажилдың» тиилекчизи Айрат Ооржак, «Ыяшка оюп хээлээр» мергежилдин тиилекчизи Сайдаш Серен-оол болган.

– Бо чемпионатка киржир өөреникчилерге чаа-чаа аргаларны берип турар. Уруглар боттары сорулганы салып алгаш, ону чедип алыр дээш, кызып, ажилын бедик деңгел-биле кылып күүседип, бодунга хынамчалыг болур. Шынар-лыг ажилдың үнени билер апаар – деп, Республиканың кады кызыгаарлыг уруглар өөредир 10 дугаар школазының технология башкызы Ольга Иванова тайылбырлаан. Ол чемпионаттың «Дааранылга» мергежилдин талазы-биле кол эксперти.

СТУДЕНТ ЧЕМПИОННАР

«Бисероплетение» – шу-ру-чинчи дизайнер уран шевер мергежилге Онзагай Моңгуш, «Очулга» мергежилге Сайхо Тамдын, «Веб-дизайн» мергежилге Начын Сереп, «Ыяшка оюп хээлээр» мергежилге Чаян Ховалыг, «Спорттун бөдүүнчүткен хевиринге» Мөңгө-Белек Кулбузек, «Хеп быжык-чызы» деп мергежилге Идгел Ооржак, «Аш-чем кылыр ажил-херек» деп тускай мергежилге Яна Моңгуш, «Эмчи болгаш социал азырал» мергежилге Никита Якушенко тиилээн.

СПЕЦИАЛИСТ ЧЕМПИОННАР

Чаагай аш-чем быжырап «Тыва хуужуур» мергежилдин тергини Сылдысмаа Саганов-на Дагба, а «Илбектеп аргы-рынга» уран шевер тиилекчи Чечена Амыр-ооловна Куулар болган.

Кижид бодунуң күш-шыда-лын, кылып шыдаар чүүлүн көргүзериңге бо чемпионат таарымчалыг арга болуп турар дээрзин регионалдыг чемпионаттың киржикчизи Айыраана Сат чугаалаан.

– «Абилимпикс» шимчээш-кини профессионал эртем-билииниң ажилының тергин-нин чедип алырынга идигни берип турар. Бо программада 70 ажыг мергежил бар. Чемпионатка киришкеш, бодунуң мергежилдин мастери деп чүүлдү бадыткап көргүзүп, шилип алган профессионал аайы-биле стажировка эрткеш, ажылга кирип алыр аргазы бар – деп, Профессионал өөредилге сайзырадыр институттун дирек-тору Игорь Грибанов тайылбыр-

лаан.

– Киржикчилерни ажилче хаара тудары – кол сорулганың бирээзи. Бо чемпионатка Тыва Республиканың ажил берикчилериниң сеткилинден сонуграп турары өөрүнчүг-дүр. Чемпионат шимчээшкенин хөгжүдүп сайзырадырынга регионнун удуртулгазының кичээнгей салып турары – киржикчилерге боттарының мергежилдин чачылдарын тергин кылдыр көргүзүп, тиилелге чүткүвүшан, чедишкени-биле ажылдап кирип алырынга идиг болур – деп, «Россия хөй аргаларлыг чурт» деп организацияның чингине директорунун бирги оралакчысы Алексей Агафонов чугаалаан.

Делегейде инвалид болгаш харык-шинээ кызыгаарлыг улустун мергежилдин аайы-биле мөөрейлежир чаңгыс системазы «Абилимпикс» шим-чээшкени болуп турар. Чыл-дан чылче киржикчилерниң эксперттерниң саны көвүдөп турар. Тывада ооң VII ду-гаар регионалдыг чемпио-надын түңнээни бо – дээш, республиканың өөредилге сайды Алексей Храмцов ти-илекчилерге байыр чедирген.

Чемпионатка шупту 14 өөредилге организацияла-рындан 99 кижид киришкен. Оларның аразында тус-тус мергежилдерге 48 кижид шылгараан. Тиилекчилерниң шуптузунга шаңналдарны, суй белектерни тывыскан.

Россияның бүгү региона-рындан тиилекчилер Москвага «Абилимпикс» национал чем-пионатынга киржир.

/ Р. ДЕМЧИК белеткээн.

Recycle 17

Тел. 8-923-551-22-88
г. Кызыл,
ул. Интернациональная, 117

Резиновая плитка

- Лестниц
- Спортивных площадок
- Тротуаров
- Детских площадок

Просим всех, кто не заключил договор на оказание услуг по обращению с твердыми коммунальными отходами на 2022 год срочно подойти в ГУП «ТСП» для оформления указанного договора

по адресу: РТ, г. Кызыл, ул. Красноармейская, 100 (Дом печати) каб. 115а, с ПН по ПТ с 8:00 до 17:00, обед с 12:00 до 13:00. Тел. 2-37-11

Ознакомиться с договором можно на сайте ГУП «ТСП» tsp17.ru/info/ul, в разделе «Информация - юридическим и физическим лицам», прием заявок на заключение договоров по почте: dogtsp@mail.ru

Музыкальная передача

«Она Бесей дууни»

ВТОРНИК / ЧЕТВЕРГ / СУББОТА

ПОЗДРАВЛЕНИЯ ПРИНИМАЮТСЯ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ

2500 руб. – 1 песня – 3 фото – до 70 слов

ПО АДРЕСУ:
г. Кызыл, ул. Красноармейская, д. 100, каб. 309
tyvamedia@yandex.ru
8(394-22) 2-18-10,
8-923-267-0749

*Стоимость дополнительного слова: 50 руб., фото: 150 руб., песни: 700 руб.

"ЭНЕРГОСТРОЙ"

КХН тускайжыттыг хуу туругу МАГИСТРАЛЬНАЯДА МИКРОРАЙОН

+7 923-559-5000
+7 923-265-1045

Тыва Республиканың доор черттигизин Кызыл шаарында «Магистральнаяда» КХН-и бар. Тусуңгай кылыр арга-ла, тусуңгай кылыр арга-ла.

Тусуңгай кылыр арга-ла: 2022 чылдан октябрь 5-тен № 15/173008-03-1, 03-1, 04-1, 05-1, 06-1, 07-1, 08-1, 09-1, 10-1, 11-1.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

Тыва Республиканың
Чурагайлыг хөгжүлдө яамызы.

Кол редактор
Н.В. САТ.

Редакцияның болгаш
үндүрүкчүнүн адреси:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
каб. 29, 32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННА-РЫ:

Редактор – 2-01-35.
Чарлал килдизи – 2-18-10
Солун чыскаакчылары:
С.Н. Моңгуш, А.К. Ооржак – 2-17-94
Корректор: Ч.Н. Мачык,

А.А. Лагбы – 2-17-94
Харылзаа, информация
технологияларының болгаш
массалыг коммуникациялар ады-
рынга хайгаарал талазы-биле
федералдыг албаның Енисей
эргелели «Шын» солунну 2012
чылдың декабрь 3-те бүртүккэн.
Херечилелдин дугаары —

ПИ №ТУ17-00068.
Солунну «Тываполиграф» АН-ге
парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Респу-
блика, Кызыл, Щетинкин болгаш
Кравченко, 1).

Солунда парлааттыг мате-
риалдарның авторларының
бодалдары редакцияның
туружу-биле дүүшпейн барып
болур. Айыттыг саннары
болгаш өске-даа фактылары,
дыңнадыгылары дээш авторлар
боттары харылаар.

Чагыдылга индекси:
хуу кижилерге — П6855,
организацияларга — П6860

Солун неделяда ийи катап үнер
(среда, суббота).
Номерни парлааже дужааганы:
график езугаар — 21.00, херек
кырында — 18.00.

Солун келбейн барганда, 2-11-52
телефонче долгаар.

солуннун сайтызы:
[//shyn.ru](http://shyn.ru)

электроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Неделяда тиражы
8680 кезек

2022 чылда «ШЫН» солуннун
чагыдылгазы:
БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА – 765 рубль.
ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР –
1005,20 рубль.

Тел.: 2-01-35